

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Anett Arumaa

**MÜRGIPUU VILJA DOKTRIINI KASUTAMINE RIIGIKOHTU PRAKTIKAS
AASTATEL 2017-2025 TEHTUD KOHTUOTSUSTE NÄITEL**

Magistritöö

Juhendajad
PhD Anneli Soo
PhD Laura Aiaots

Tartu
2026

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. MÜRGIPUU VILJA DOKTRIINI LÄHTEKOHAD JA ALUSPÕHIMÕTTED	9
1.1. Tõendite lubatavuse üldpõhimõtted	9
1.2. Derivatiivsete tõendite lubatavus	15
2. RIIGIKOHTU PRAKTIKA ANALÜÜS	26
2.1. Analüüsi metoodika	26
2.2. Tõendite lubatavust puudutavate Riigikohtu otsuste analüüs	27
2.3. Ettepanekud	39
KOKKUVÕTE	45
THE APPLICATION OF THE FRUIT OF THE POISONOUS TREE DOCTRINE IN ESTONIAN SUPREME COURT PRACTICE: AN ANALYSIS OF COURT DECISIONS FROM 2017 TO 2025	50
KASUTATUD ALLIKAD	55

SISSEJUHATUS

Tõendite lubatavus on kriminaalmenetluses üks kesksemaid ja samas kõige keerukamaid probleeme, sest tõendite kogumise ja kasutamise reeglid mõjutavad otseselt nii menetluse ausust kui ka lõpliku kohtuotsuse õiguspärasust.¹ Kriminaalmenetluse eesmärk on ühest küljest küll tuvastada tõde, kuid seejuures teha seda viisil, mis kaitseb menetlusosaliste põhiõigusi ja tagab õiglase kohtumenetluse. Seetõttu on tõendite lubatavuse regulatsioon ja selle tõlgendamine väga olulise rolliga. Tõendite lubatavuse reeglid kujundavad piiri lubatud ja lubamatu riigivõimu sekkumise vahel ning määravad, milliseid tõendeid võib kasutada isiku süü või süütuse tuvastamiseks.² Tõendite lubatavuse küsimus ei seisne ainult menetlusnormide järgimise kontrollis, vaid mõjutab kriminaalmenetluse seaduslikkust laiemalt – eelkõige just seda, kas riik täidab oma kohustust isikute põhiõigusi kaitsta ka olukorras, kui uuritakse väga raskeid kuritegusid.

Tõendite lubatavuse regulatsioon on Eesti õiguskorras eeskuju võtnud Mandri-Euroopa tõendamismudelid, mis lähtub tõendite vaba hindamise põhimõttest. See põhimõte näeb ette, et ühelgi tõendil ei ole kindlaksmääratud jõudu ning kohus hindab tõendeid kogumis oma siseveendumuse kohaselt.³ Tõendite vaba hindamise põhimõte toob ühest küljest esile kohtuniku rolli olulisuse tõendite hindamisel ja võimaldab paindlikult erinevaid tõendeid tõendamisel kasutada. Teisest küljest aga muudab põhimõte tõendite kasutamise ettearvamatuks, sest tõend, mis ühele inimesele võib tunduda väga kaalukas ja oluline, võib teisele tunduda hoopis väiksema olulisusega.

Samas on Eesti tõendite lubatavuse reeglistik võtnud lisaks Mandri-Euroopale eeskuju Anglo-Ameerika regulatsioonidest. Anglo-Ameerikas keskendutakse eelkõige asjaolule, millised tõendid on lubatud. Mandri-Euroopa on selles osas paindlikum ning usaldab rohkem kohtuniku hinnangut, jättes lubatavust määravad reeglid ja põhimõtted pealiskaudsemaks. Anglo-Ameerika eeskujust lähtumine nähtub eelkõige kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS)⁴ regulatsiooni selles osas, mis sätestab piirangud erinevate tõendite kasutamisele kohtumenetluses. Peamiselt on Anglo-Ameerika eeskuju näha ütluste tõendina kasutamise piirangutest. Eesti kriminaalmenetluse seadustik piirab näiteks tunnistaja varasemate ütluste

¹ Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk 75-77.

² Lõhmus, U. Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses. Kui loogiline on Eesti tõendamissüsteem? – Juridica 2014/9, lk 690.

³ *Ibid.*, lk 690.

⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 09.10.2025, 7.

kasutamist tõendina (KrMS § 291) ja tunnistajale teise isiku vahendusel teatavaks saanud asjaoludest rääkimist (KrMS § 66 lg 2¹). Need reeglid on väga sarnased Ameerika Ühendriikides kehtivate ütluste kohtumenetluses tõendina kasutamise keelu reeglitega. Anglo-Ameerika regulatsioonist lähtumist on õiguskirjanduses peetud kaheldavaks ning segunemine Mandri-Euroopaga muudab paratamatult keeruliseks mõndade põhimõtete kehtivuse.⁵ Seetõttu on Eesti tõendamismudel üsna omanäoline, sisaldades mitmeid erinevaid tõendamisreegleid.

Rahvusvahelises õiguskirjanduses ja välisriikide kohtupraktikas on esmaste tõendite lubatavuse reeglistiku kõrval välja kujunenud derivatiivsete tõendite lubatavust käsitlev mürgipuu vilja doktriin (inglise keeles *Fruit of the Poisonous Tree doctrine*). Doktriiniga on loodud regulatsioon, mille kohaselt võivad olla lubamatud sellised tõendid, mis on kogutud õigusvastaste tõendite abil. Ehk sisuliselt võib olla lubamatu ka selline tõend, mille puhul küll otseselt isiku õigusi ei rikutud, kuid kuna selle tõendi algallikas on õigusvastane, siis n-ö kandub see õigusvastasus üle uuele tõendile. Doktriini eesmärk on taastada isiku jaoks olukord, mis oli enne rikkumist, kuid sageli selle tulemuseni ei jõuta.⁶ Samuti peetakse doktriini vajalikuks, et ennetada uurimisasutuste ebaseaduslikku käitumist tõendite kogumisel.⁷ Doktriini kasutamine on seega meede, mis mõjub hoiatavalt ja sunnib uurimisasutusi seadust järgima.

Eesti kriminaalmenetluses siiani mürgipuu vilja doktriini sõnaselgelt kasutatud ei ole. Kriminaalmenetluse seadustik, mis tõendite lubatavust reguleerib, ei sisalda eraldi regulatsiooni teiseste ehk derivatiivsete tõendite lubatavuse kohta. Kuigi suur osa tõendite lubatavuse põhimõtetest on loodud Riigikohtu (RK) praktikas, ei ole ka nemad otsesõnu doktriinile viidanud ning selle kasutatavust hinnanud. Doktriini olemasolule on viidatud kahes ringkonnakohtu lahendis, kus kohtukolleegiumid doktriini kasutamisele viitavad⁸, ning ühes maakohu lahendis, kus on doktriini kasutamine täielikult välistatud.⁹ Samas on derivatiivsete tõendite lubatavuse küsimus järjest rohkem praktikas üleskerkiv küsimus, seda eriti siis, kui

⁵ Lõhmus (viide 2), lk 694-696.

⁶ Soo, A. Potential Remedies for Violation for the Right to Counsel in Criminal Proceedings: Article 12 of the Directive 2013/48/EU (22 October 2013) and its Output in National Legislation – European Criminal Law Review 2016, Vol. 6 No. 3, lk 305.

⁷ Soo, A. The Right to Choose Counsel in the Pre-trial Stage of Criminal Proceedings and Consequences of its Violation, by Example of Estonian Supreme Court Decision 3-1-2-2-14 – Juridica International 2015/23, lk 130.

⁸ TrtRnKo 1-19-6293, 28.09.2021, p-d 110-116; TlnRnKo 1-16-9171, 03.05.2023, VI alaosa viimane lõik.

⁹ HMKo 1-17-9149, 27.06.2024, p 313.

olukorrad on seotud tõendite kogumise mitmeastmelise protsessi või põhiõiguste riivega.¹⁰ Probleem seisnebki selles, et derivatiivsete tõendite lubatavust ei ole üldse käsitletud seaduses ja vaid vähesel määral kohtupraktikas, kus ei ole loodud selgeid juhiseid, ning seega on tegemist sisuliselt reguleerimata teemaga.

Selline olukord tekitab ühiskonnas õigusselguse puudumist kõikidele kriminaalmenetluse osalistele ja kohtule. Menetlusosalistel ei ole võimalik ette näha, milline on konkreetse tõendi lubatavuse kohta võetav võimalik seisukoht, kui tõendite kogumisel on tehtud vigu. Kohtutele võib keerukust tekitada asjaolu, et puuduvad ühesed ja selged juhised, kas ja kuidas hinnata tõendi seotust algse rikkumisega ning milline kaal tuleb anda põhiõiguste rikkumisele võrreldes avaliku huviga kuritegude tõkestamisel. Selline segadus võib olla ebajärjekindla kohtupraktika tekkimise põhjuseks, mis omakorda kahjustab üldist menetlusest arusaamist, ettenähtavust ja õigusselgust.

Teema aktuaalsust suurendab asjaolu, et tõendite lubatavuse küsimused on viimastel aastatel muutunud olulisemaks ka Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) ja Euroopa Kohtu (EK) praktikas. EIK on korduvalt enda lahendites rõhutanud, et kuigi kriminaalmenetlus on peamiselt siseriikliku regulatsiooni küsimus, on väga oluline siiski tagada õiglase kohtumenetluse nõuded.¹¹ EIK-i lähenemine põhineb täielikult Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonil¹² (EIÕK), peamiselt on kohtulahendites arutlusel artiklite 3 ja 6 rikkumised, mis vastavalt käsitlevad piinamise keeldu ja õigust õiglasele kohtumenetlusele. EIK-i argumentatsioon keskendub sellele, kas ja kuidas on rikutud artiklites 3 ja/või 6 sätestatud õigusi ning kuidas see mõjutab kogu kriminaalmenetluse kui terviku ausust ja õiglust. Kuigi kohus sõnaselgelt mürgipuu vilja doktriini ei käsitle, mõjutavad EIK-i seisukohad otseselt Eesti kohtute lähenemist derivatiivsete tõendite lubatavusele. Samas on EIK viidanud mürgipuu vilja doktriini võimalikule kohaldumisele ka EIÕK rikkumiste korral.¹³

Varasem Eesti õiguskirjandus mürgipuu vilja doktriini eriti põhjalikult ei käsitle. Täielikult puudub varasem põhjalik analüüs Riigikohtu praktika kohta. Eelnevalt on sel teemal kirjutatud üks magistr töö 2018. aastal, kuid see töö keskendus peamiselt mürgipuu vilja doktriini

¹⁰ Vt nt RKKKo 1-17-7077 kaitsja argumentid jälitustoimingute lubatavusest p-s 35; RKKKo 1-20-3101/99 kaitsja argumentid tunnistajate ütluste lubatavusest p-s 31; RKKKo 1-21-1421/182 kaitsja argumentid tunnistajate ütluste lubatavusest p-s 44.

¹¹ EIKo 10862/84, *Schenk vs. Šveits*, p 46.

¹² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹³ EIKo 22978/05, *Gäfgen vs. Saksamaa*, p-d 167, 173 ja 178.

vajalikkusele seaduse tasandil ning selles osas ettepaneku tegemisele.¹⁴ Viimastel aastatel on Riigikohus teinud mitmeid tõendite lubatavuse teemat puudutavaid otsuseid, mis võimaldavad hinnata, kas ja mil määral doktriini põhimõtted Eestis sisulist rakendamist leiavad. Seetõttu on magistritöö vajalik, et analüüsida, kas Riigikohtu praktikas on välja kujunenud mürgipuu vilja doktriini elementidele või eranditele vastavad jooned ning milliseid järeldusi Riigikohtu lähenemise kohta teha saab.

Magistritöö eesmärk on välja selgitada, kas ja kuidas Riigikohus oma praktikas mürgipuu vilja doktriini põhimõtteid tõendite lubatavuse hindamisel kasutab. Selleks analüüsin Riigikohtu kohtulahendeid ajavahemikus 01.12.2017-01.09.2025. Kohtuotsuste valimi olen koostanud Riigikohtu kodulehel oleva märksõnastiku abil, valides sealt „tõendite lubatavuse“ märksõnaga kohtulahendid. Seejärel tegin esmase analüüsi kõikide kohtuasjade sisust, et tuvastada, kas neis on kasutatud mürgipuu vilja doktriini elemente. Selleks võrdlesin Riigikohtu seisukohti doktriini elementidega ning otsisin märke tõendiahela küsimustest. Analüüsis on kasutusel 5 kohtuotsust. Töö keskne uurimisküsimus on sõnastatud järgnevalt: milliseid mürgipuu vilja doktriinile omaseid jooni leidub Riigikohtu praktikas ning kas neist kujuneb välja terviklik lähenemine. Lähtuvalt põhiküsimuse vastusest teen ettepaneku, kas ja millisel kujul võiks doktriini Eesti kriminaalmenetluses kasutada.

Töö metoodika ühendab endas teoreetilise ja analüütilise lähenemise. Töö koostamisel selgitan teoreetilises osas lühidalt tõendite lubatavuse regulatsiooni, alustades selle kujunemisest ja vajalikkusest ning seejärel võtan kokku õiguskirjanduses esitatud õigustused sellest, miks tõendeid välja jäetakse ja miks ei peaks tõendeid lubamatuks tunnistama. Järgnevalt selgitan lühidalt Eesti õiguses kehtivaid esmaste tõendite lubatavuse põhimõtteid. Seejärel jõuan derivatiivsete tõendite lubatavuse teemani, kus alustuseks kirjeldan regulatsiooni tekkelugu, põhiolemust, sisu ja ulatust ning põhimõtete väljakujunemist Ameerika Ühendriikide Ülemkohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Kuna derivatiivne tõend on definitsioonilt esmasest tõendist saadud info abil kogutud tõend¹⁵, on selle lubatavusega seotud regulatsiooni kasutamise analüüsimiseks vajalik mõista esmase tõendi lubatavuse regulatsiooni vajalikkust ning tõendite väljajätmise põhimõtteid. Derivatiivne tõend võib olla lubamatu nii selle kogumisel abiks olnud tõendi kogumisel tehtud rikkumiste kui derivatiivse tõendi enda

¹⁴ Kõiv, T. Lubamatute tõendite alusel saadud derivatiivsete tõendite lubatavus Eesti kriminaalmenetluses. Magistritöö. Juhendaja Anneli Soo. Tartu: Tartu Ülikool 2018. Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/d128e44c-13e0-4340-bb02-9c97a8ac872c/content> (26.04.2026).

¹⁵ *Ibid.*, lk 8.

kogumisel tehtud rikkumiste tõttu. Seega on derivatiivse tõendi hindamisel vajalik hinnata muuhulgas esmase tõendi lubatavuse tingimusi. Kuna derivatiivsete tõendite lubatavuse regulatsioon on kantud samadest eesmärkidest nagu esmaste tõendite lubatavuse reeglistik, kehtivad mõlema puhul samad põhimõtted tõendite lubamatuks tunnistamise vajaduse osas.

Kohtupraktika analüüsi osas koostan ülevaate kõikidest eelnimetatud meetodil lõplikuks analüüsiks valitud Riigikohtu otsustest. Selle analüüsi käigus toon välja, kas ja kuidas on Riigikohus derivatiivsete tõendite lubatavust käsitlenud ning milliseid mürgipuu vilja doktriini jooni nähtub kohtupraktikast. Töös olen peamise analüüsi koostamiseks valinud vaid Riigikohtu praktika, kuna KrMS § 2 p 4 järgi võivad Riigikohtu lahendid olla kriminaalmenetlusõiguse allikaks. Seetõttu on nende abil kõige kindlam teha järeldusi Eesti kehtiva õiguse põhimõtete ja tõendite lubatavuse reeglistiku rakendamise kohta. Lisaks on põhjendatud analüüsida vaid Riigikohtu lahendeid, kuna ringkonnakohtud on derivatiivsete tõendite lubatavust käsitlenud veelgi väiksemal määral. Seetõttu ringkonnakohtute seisukohtade põhjal üldistavate järelduste tegemine oleks materjali vähesuse tõttu ennatlik. Töö eesmärgi saavutamiseks kasutan erinevaid allikaid nii Eesti kui ka välismaa õiguskirjandusest, samuti olen teoreetilise tausta selgitamiseks välja valinud Riigikohtu, Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Ameerika Ühendriikide Ülemkohtu olulisemaid kohtuotsuseid, millega ilmestada regulatsioonide tekkelugusid ja olemust. Veel kasutan Euroopa Liidu ja Eesti Vabariigi õigusakte. Kohtupraktika analüüsi jaoks vajalikud Riigikohtu lahendid on avaldatud Riigikohtu kodulehel ning avalikult kättesaadavad kõigile.

Töö struktuuri olen jaganud kahte peatükki. Esimese peatüki esimeses osas annan ülevaate tõendite lubatavuse teoreetilisest raamistikust. Selleks kirjeldan esmalt tõendite lubatavuse regulatsiooni olemust, tõendite lubatavuse regulatsiooni õigustusi ja tõendite väljajätmise või lubatavaks pidamise hinnangute põhjendusi. Viimaks annan ülevaate tõendite lubatavuse regulatsioonist ja selle peamistest põhimõtetest Eesti õigussüsteemis. Teises alapeatükis loon teoreetilise tausta mürgipuu vilja doktriinile. See peatükk on üles ehitatud nii, et oleks võimalik mõista, mis üldse on mürgipuu vilja doktriin, miks see on vajalik ning millised on need põhimõtted, mida mürgipuu vilja doktriini rakendamisel kasutatakse. Samuti on teises alapeatükis selgitatud mürgipuu vilja doktriini kujunemise lugu ja lõpus etapiviisiliselt lahti kirjutatud, millistele tingimustele peavad tõendid vastama, et mürgipuu vilja doktriin neile kohalduks. Teises peatükis selgitan esmalt kohtupraktika analüüsi metoodikat. Seejärel analüüsin iga Riigikohtu lahendit eraldi, koostades ülevaate kohtuasja asjaoludest ning

Riigikohtu seisukohast tõendite lubatavust puudutavas osas ja toon välja derivatiivsete tõendite lubatavusega seotud põhimõtete kasutamise. Viimasena esitan Riigikohtu otsuste analüüsi põhjal tehtud järeldused ja enda ettepanekud. Selline ülesehitus toetab töö eesmärki selgitada välja, kas Eesti kohtupraktikas kasutatakse mürgipuu vilja doktriini ning millisel määral. Töös on kasutatud ka tehisintellekti abi töö struktureerimisel, allikate jaoks ideede kogumisel ja teksti toimetamisel. Tehisintellekti ei kasutatud töös teksti loomiseks ega järelduste tegemiseks.

1. MÜRGIPUU VILJA DOKTRIINI LÄHTEKOHAD JA ALUSPÕHIMÕTTED

1.1. Tõendite lubatavuse üldpõhimõtted

Tõendamine on kriminaalmenetluse olulisim osa, sest kõik kohtuotsused peavad põhinema tõenditel või nende puudumisel. Tõendamise juures on oluline roll lisaks kriminaalmenetlusõigusele põhiõigustel. Põhiõigustest tulenevad kaks olulisemat menetluslikku põhimõtet: enese mittesüüstamise privileeg (Eesti Vabariigi põhiseadus¹⁶ § 22) ja kahtlustatava õigus tema vastu ütlusi andvaid tunnistajaid ise küsitleda, kutsuda oma tunnistajaid ja neid küsitleda (EIÕK artikkel 6 lõike 3 punkt d). See omakorda tähendab, et tõendite kogumise protsessis tuleb hinnata muuhulgas seda, kuidas mõjutavad tõendite lubatavuse reeglid menetluse õiglust ning millised tagajärjed peaksid olema ebaseaduslikul teel kogutud tõendite kasutamisel.¹⁷

Tõendite lubatavus on reeglite kogum, mille abil on võimalik hinnata, millise teabe kasutamine kohtumenetluses on tõendamiseks lubatud. Mandri-Euroopa süsteemis, millest lähtub ka Eesti, kehtib tõendite vaba hindamise põhimõte, mis võimaldab kohtumenetluses esitada igasuguse tõendi, mis on süüdistatava süü või süütuse hindamisel asjakohane.¹⁸ Tõendite vaba hindamise põhimõtte eesmärk on võimaldada kohtunikel vabalt otsustada, millisele tõendile kui palju kaalu antakse. Selle põhimõttega on kooskõlas kohtuniku võimalus teha lõplik otsus enda siseveendumuse järgi, tuginedes seejuures loogilistele ja arusaadavatele põhjendustele. Tõendite vaba hindamise põhimõtet piiravadki eelkõige tõendite lubatavuse reeglid.¹⁹ Tõendite kasutamise piirangud peaksid Mandri-Euroopa süsteemis välja kujunema põhiõiguste kaitse ja muude kriminaalmenetluse aluspõhimõtete abil.²⁰

Tõendite lubatavuse reeglid on loodud selleks, et kohtuotsused oleksid maksimaalselt usaldusväärsed.²¹ Otsuse usaldusväärsuse kohta on ka teooria, millega tõendite väljajätmist õigustatakse ning mille kohaselt tõendite väljajätmine seisneb õiguspärasuse või aususe tagamises. Selle teooria kohaselt kahjustavad õigusvastaselt kogutud tõendid otsuse

¹⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 11.04.2025, 2, § 22.

¹⁷ Lõhmus (viide 1), lk 75.

¹⁸ Lõhmus (viide 2), lk 690-691.

¹⁹ Jackson, J. D., Summers, S. J. The Internationalisation of Criminal Evidence. Beyond the Common Law and Civil Law Traditions. New York: Cambridge University Press 2012, lk 69-70.

²⁰ Lõhmus (viide 1), lk 76.

²¹ *Ibid.*, lk 77.

usaldusväärstust ja autoriteetsust.²² Argumenteeritud on, et tõendite lubatavuse reeglid aitavad tagada tõendi usaldusväärstust.²³ Tõendusteabe saamine ei ole kriminaalmenetluses absoluutne väärtus ning selle saavutamiseks ei ole eranditult kõik tegevused lubatavad, mis võimaldaksid tõendeid koguda.²⁴ Tõendite lubatavuse reeglid mõjutavad ka kohtumenetluse õiglust. Seadusandja on loonud tõendite lubatavuse reeglid, mis aitavad kriminaalmenetluse kui terviku õiglust tagada ning kohtunik hindab tõendite lubatavust seetõttu muuhulgas menetluse aususe aspektist.²⁵ Lisaks õigustab tõendite väljajätmist kriminaalmenetluse võistlevuse põhimõtte ja muude põhiõiguslike garantiide tagamise eesmärk.²⁶ Tõendite hindamise kriteeriumeid on samuti vaja, et ära hoida kuriteo tehjolude tuvastamisel täpsuse vähenemist.²⁷

Õiguskirjanduses on veel pakutud selgitust, mille kohaselt tõendite väljajätmise reeglid peaksid mõjutama uurijaid ja prokuröre vältima ebaõiget ja õigusi rikkuvat käitumist tõendite kogumisel, et neid tõendeid hiljem isiku kohtumenetluses süüdi tunnistamiseks kasutada. Seda argumenti on peetud Ameerika Ühendriikides kõige olulisemaks argumendiks tõendite väljajätmise reeglite vajalikkuse osas. Siiski ollakse tõendite väljajätmise selle õigustuse osas kriitilised, sest tõendite kogumisel toimepandud rikkumistega seotud kohtuasjad lõppevad sageli kahtlustatava endapoolse vabatahtliku süüdi tunnistamisega ning päriselt kohtule hindamiseks rikkumised ei jõuagi.²⁸

Täiendava pooltargumendina on välja toodud kahtlustatava õiguste kaitse tagamine kohtuliku kontrolliga. Seda argumenti on põhjendatud kui vajadust tagada riigi enda loodud piiride jälgimist isikute õiguste negatiivsel mõjutamisel. Selleks on kohtul võimalik tõendite lubatavuse hindamisel kontrollida, kas isikud on samas positsioonis nagu siis, kui nende õigusi poleks tõendite kogumisel rikutud. Juhul, kui toime on pandud rikkumine, parandab seda kõige paremini just selliste rikkumistega kogutud tõendite väljaarvamine tõendikogumist.²⁹ Need põhjendused tõendite väljajätmise õigustamiseks kehtivad aga peamiselt Anglo-Ameerika

²² Jackson, Summers, lk 153-156.

²³ Jackson, Summers, lk 154.

²⁴ Kergandberg, E. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, § 61 komm. 8.

²⁵ Lõhmus (viide 1), lk 77.

²⁶ Jackson, Summers, lk 155.

²⁷ Lõhmus (viide 2), lk 691-692.

²⁸ Jackson, Summers, lk 154-155.

²⁹ Jackson, Summers, lk 153-156.

süsteemis. Mandri-Euroopa süsteemis on olulisem menetluse tõhusus ja tõe otsimine, mistõttu tõendamist takistavad põhimõtted ei ole eriti levinud.³⁰

Samas on õiguskirjanduses avaldatud arvamusi, mis tõendite väljajätmise õigustusi ümber lükkavad. Näiteks on selgitatud, et kuigi mõned uuringud kinnitavad tõendite väljajätmise reeglite mõju politseinike tegevuse seaduslikkusele, on enamikes uuringutes leitud, et paljude politseiametnike jaoks ei ole tõendite väljajätmise ohul suurt mõju.³¹ Politseiametnike mõjutamise osas on teises artiklis täiendavalt selgitatud, et tõendite väljaarvamine ei mõjuta politseinikke seetõttu, et reeglina ei ole nad õigusharidusega ja usuvad, et kohtunikud teevad korrektseid otsuseid ka juhul, kui tõendi kogumisel on tehtud vigu.³² Ameerika Ühendriikide Ülemkohus on seoses tõendite välja arvamata jätmisega öelnud, et tõendite väljaarvamise reegel kohaldub ainult olukordades, kus põhiseaduslike õiguste rikkumiste ärahoidmisest tulenev kasu on suurem kui süüdiolivate isikute vabadusse jätmise ühiskondlikud kulud.³³ Selle seisukohaga sarnaselt on väljendatud põhimõtet, et asjakohane ja usaldusväärne tõend võiks olla vastuvõetav võimalikult suures ulatuses tõe väljaselgitamiseks, sealhulgas süüdlase süüdimõistmiseks kriminaalmenetluses.³⁴ Lisaks on teaduskirjanduses välja öeldud, et veendumus, mille kohaselt süüdistatavaid tuleks õigeaks mõista seetõttu, et vähem olulised menetluslikud nõuded on täitmata jäänud, võib õhnestada ühiskonna usaldust kriminaalõiguse ja kogu süsteemi toimimise vastu.³⁵

Tõendite väljajätmise reegli kriitika on Ameerika Ühendriikides nii kaugemale arenenud, et selle reegli kasutamisest on peetud vajalikuks täielikult loobuda. Eelkõige põhinevad reeglist loobumist toetavad argumendid eelkirjeldatud põhjendustele, tehes laiemat järeldust, et tõendite väljajätmise reeglid ei ole piisavalt efektiivsed rikkumiste edasiseks ärahoidmiseks. Alternatiivina tõendite väljajätmisele on pakutud kahju hüvitamise hagi esitamise võimalust. Slobogini hinnangul on kahju hüvitamise hagi tõendite väljaarvamisest efektiivsem, kuna seda saab esitada ka siis, kui inimesele ei esitata üldse süüdistust või kui süüdistus laheneb kokkuleppega. Heastamise meetme efektiivsust kinnitab võimalus esitada hagi otse rikkunud

³⁰ Lõhmus (viide 2), lk 691-692.

³¹ Slobogin, C. Why Liberals Should Chuck the Exclusionary Rule. *University of Illinois Law Review* 1999, Vol. 1999, No. 2, lk 369.

³² Kerr, O.S. Good Faith, New Law, and the Scope of the Exclusionary Rule. *The Georgetown Law Journal* 2011, Vol. 99, No. 4, lk 1084-1085.

³³ *Ibid.*, lk 1081; *Herring v. United States*, 555 U.S. 135 (2009).

³⁴ Pitler, R. M. The Fruit of the Poisonous Tree Revisited and Shepardized. *California Law Review* 1968, Vol. 56, Issue 3, Art. 2, lk 586.

³⁵ Jackson, Summers, lk 157.

ametniku või tema tööandja vastu, mis võimaldab rikkumisele reaalselt nähtavat tagajärge. Samas on autor selgitanud sellise hagi negatiivseid külgi, leides takistusi, mis tõenäoliselt ei võimaldaks inimestel esitada hagi (näiteks suured menetluskulud) või miks hagi võidaks rahuldamata jätta (näiteks ametnike heausksusele tuginemine või kohtunike eelarvamused hüvitise nõudja suhtes).³⁶

Ka teises artiklis on väljendatud seisukohta tõendite väljajätmise reeglitest üldse loobuda. Autori hinnangul 2011. aastaks ei sallinud enamik Ülemkohtu kohtunikest tõendite väljajätmise reeglit. Eelkõige põhjendasid kohtunikud seda ülevaalt pool toodud ühiskondliku kasu ja kahju hindamise argumentidega. Seetõttu on kohtupraktikas 2011. aasta kandis järjest enam näha seisukohti, mis aina rohkem piiravad tõendite väljajätmise reegli kasutusvõimalusi. Näiteks *Herring v. United States*³⁷ asjas püüdis kohus luua tõendi väljajätmiseks lisatingimusi, hinnates politseiametnike tegevuse süülisust astmeliselt ehk otsiti võimalust välistada tõendi väljajätmine igasuguse rikkumise tõttu.³⁸

Kuigi pean nõustuma argumentidega, et tõendite väljajätmise reegel ei pruugi olla piisavalt efektiivne tagamaks edasiste politseiametnike toimepandud rikkumiste vältimist, ei ole eelkirjeldatud tõendite väljajätmise õigustusi ümber lükkavad arvamused minu jaoks täielikult veenvad. Selleks, et tõendi lubatavust hinnates otsustada tõend menetlusest kõrvaldada, on õiglane lähtuda ühtpidi sellest, et kahtlustatavale tuleb tema õiguste rikkumine heastada ja teistpidi kannatanu õiguste maksimaalsest kaitsest. Tõendite väljajätmise reeglid võivad ohustada süüditunnistamise otsust, kui lubamatuks tunnistatakse süüdistuse seisukohalt olulised tõendid. Loomulikult ei soovi ükski ühiskonna liige, et vabadusse pääseks kurjategija, kuid selle võimaluse vältimine võiks olla piisav motivatsioon tõendeid seaduslikult koguda. Nagu ka kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaandes on kirjutatud, ei saa tõendusteabe kogumine olla kriminaalmenetluses absoluutne väärtus.³⁹ Selline võimalus takistaks õigusriigi normaalset toimimist ja võiks põhjustada kõige halvemal juhul inimeste valesti süüdi tunnistamist. Seetõttu pean vajalikuks tõendite väljajätmise reeglistiku olemasolu. Väljajätmise otsus peaks olema kohtu hinnata ning kaaludes ühelt poolt kahtlustatava õigusi

³⁶ Slobogin, lk 384-385.

³⁷ *Herring v. United States*, 555 U.S. 135 (2009).

³⁸ Moran, D. A. Hanging on By a Thread: The Exclusionary Rule (Or What's Left of it) Lives for another Day. *Ohio State Journal of Criminal Law* 2011, Vol. 9, No. 1, lk 374-376.

³⁹ Kergandberg, § 61 komm. 8.

ja teiselt poolt kannatanu õigusi, peaks kohus jõudma parimale võimalikule järeldusele, mis kaitseks kõiki pooli ja laiemalt võttes tervet ühiskonda.

Eesti õiguses on tõendite väljajätmise reeglistik välja kujunenud kriminaalmenetluse seadustiku ja Riigikohtu praktikas kujundatud põhimõtete koosmõjus. Peatüki alguses tõin juba välja, et Eestis kehtib tõendite vaba hindamise põhimõte, mis tuleneb KrMS §-st 61. Säte näeb ette, et ühelgi tõendil ei ole ette kindlaksmääratud jõudu ning tõendeid hindab kohus nende kogumis oma siseveendumuse kohaselt. Tõendite lubatavust puudutavaid sätteid on seadustikus väga vähe. KrMS § 64 paneb paika tõendite kogumise üldtingimused, millest on tuletatavad tõendite kasutamise keelud.⁴⁰ Lisaks sätestab KrMS § 64 lg 6 erandi jälitustoimingute abil tõendite kogumiseks KrMS-i peatükis 3¹. Selle erisättega (KrMS § 126¹ lg 4) on ette nähtud, et jälitustoiminguga kogutud tõendite kogumisel tuleb seaduse nõudeid järgida nii jälitustoimingu loa taotlemisel ja andmisel kui ka jälitustoimingu tegemisel.

Peamised tõendite lubatavust ja väljajätmist mõjutavad sisulised reeglid tulenevad aga Riigikohtu praktikast. Üldjuhul loetakse tõend lubamatuks siis, kui selle kogumise korda on oluliselt rikutud. Siiski ei tähenda kogumise korra rikkumine enamasti alati automaatselt tõendi lubamatust.⁴¹ Lubatavuse otsustamiseks hinnatakse rikutud normi eesmärki ja asjaolu, kas sellised tõendid oleks saadud, kui normi ei oleks rikutud. Muuhulgas peab tõendi lubatavuse hindamisel igal korral eraldi kaaluma, kas tõendi kogumisel eksiti menetlusõiguse vastu, missugune mõju on nendel eksimustel menetlustoimingule allutatud isiku jaoks ning kuidas see tõendusteave kriminaalasja lahendamist mõjutab.⁴² Menetlusõigust rikkuva tõendi lubatavuse hindamisel kaalutakse ühelt poolt rikkumise olulisust KrMS § 339 mõttes ja teiselt poolt menetletava kuriteo raskust ning sellest tulenevat avalikku menetlushuvi.⁴³

Kaalumisvõimaluseta on tõend lubamatu siis, kui rikutud on kriminaalmenetluse aluspõhimõtteid, oluliselt on rikutud menetlustoimingust puudutatud isiku põhiõigusi või toimingu eesmärk oli puudutatud isiku õigusi mitte arvestada ja rikkuda ausa kohtupidamise põhimõtet.⁴⁴ Samuti on tõendit kaalutlemisruumita lubamatuks peetud juhul, kui selle saamisel tehti mitmeid ebaolulisi menetlusõiguse rikkumisi, kuid asjaolude põhjal on arusaadav, et

⁴⁰ Sillaots, M. Tõendi lubatavus kriminaalmenetluses – Juridica 2023/9, lk 769.

⁴¹ *Ibid.*, lk 770.

⁴² RKKKo 1-20-1208, p 32.

⁴³ RKKKo 3-1-1-31-11, p 15.

⁴⁴ Sillaots, lk 770; RKKKo 1-20-1208, p 32.

menetleja rikkus tõendi saamisel menetlusõigust korduvalt ja tahtlikult.⁴⁵ Kaalumisvõimalused on välistatud ka jälitustoimingutega kogutud tõendite puhul. Kuna jälitustegevus riivab isikute põhiõigusi, eelkõige perekonna ja eraelu puutumatust, kodu puutumatust ning sõnumite saladust, on igasugune hälbimine jälitustegevuse regulatsioonist automaatselt kriminaalmenetlusõiguse oluline rikkumine ja sel viisil kogutud tõend lubamatu.⁴⁶

Seega on Riigikohtu praktikast kokkuvõtvalt näha, et eelkõige välistatakse Eesti kriminaalmenetluses tõendeid olukorras, kus rikutud on tõendite kogumise korda, menetlusõigust või kahtlustatava põhiõigusi. Selline praktika näitab, et Eesti tegevus tõendite lubatavuse hindamisel lähtub tõendite väljajätmisel nendest samadest eespool kirjeldatud õigustustest. Samuti on näha, et teatud juhtudel kaalutakse, kas rikkumine on olnud piisavalt mõjus, et tõend välja jätta, mis osaliselt kattub ka kriitikaga, mida ülevalpool kirjeldasin. Samas ei piisa alati tõendite lubatavuse üle otsustamisel ainult esmase tõendi lubatavuse kriteeriumitest.

Eeltoodu käsitleb tõendite lubatavust esmase tõendi ning seega üksiktõendi vaatest. Samas ei koguta kriminaalmenetluses tõendeid enamasti üksikult, vaid eelnevad tõendid mõjutavad järgnevate kogumist. Kuigi esialgsete tõendite lubatavus täidab enamikel juhtudel ka iseseisvalt eesmärgi tagada kahtlustatava õiguste kaitse tõendite kogumisel, tuleb vaadata lisaks n-ö suuremat pilti. Tõendite kogumisel tekib vähemalt osade tõendite vahel ahel, mis neid omavahel seob. See tähendab, et kuigi põhimõtteliselt oleks võimalik iga tõendit üksikuna vaadata, on tõenäoline, et vähemalt üks eelnev tõend on olnud aluseks järgnevate tõendite kogumisel ehk moodustub tõendiahel. Tõendiahel on ühtlasi põhjus, miks minu hinnangul ei ole alati võimalik tõendite lubatavust hinnata vaid üksiktõendi tasandil esmaste tõendite lubatavuse regulatsioonist lähtudes. Selle probleemi lahendamiseks on mõndades riikides (näiteks Ameerika Ühendriikides ja Šotimaal⁴⁷) kasutusel derivatiivsete tõendite lubatavuse hindamise reeglid, mida nimetatakse ka mürgipuu vilja doktriiniks (inglise keeles *The Fruit of the Poisonous Tree doctrine*).

⁴⁵ RKKKo 1-16-6179/111, p 58; RKKKo 1-20-1208, p 32; RKÜKo 1-17-2359, p 48.

⁴⁶ RKKKo 3-1-1-22-10, p 14.5.

⁴⁷ Jackson, Summers, lk 191.

1.2. Derivatiivsete tõendite lubatavus

Derivatiivne tõend, teisisõnu ka teisene tõend, on esmasest tõendist saadud info abil kogutud tõend.⁴⁸ Teiseste tõendite lubatavuse hindamiseks on loodud peamiselt Ameerika Ühendriikides kasutusel olev mürgipuu vilja doktriin.⁴⁹ Enamikes Mandri-Euroopa õigussüsteemides on tulenevalt tõendite vaba hindamise põhimõttest derivatiivsete tõendite regulatsioon väga haruldane.⁵⁰ Doktriin loob reeglid kohtumenetluses õiguste rikkumise abil saadud tõendite väljaarvamiseks.⁵¹ Doktriini põhimõte seisneb selles, et kohtumenetluses on keelatud kasutada tõendit, milleni jõuti ebaseaduslikult kogutud esmasest tõendist saadud info abil.⁵² Seega on derivatiivsete tõendite lubatavus eraldi regulatsioon tõendite lubatavuse hindamisel, mis kohaldub vaid juhul, kui esmane tõend on lubamatu. Järelikult, kui esmane tõend on lubatav, ei ole võimalik kasutada derivatiivsete tõendite lubatavuse regulatsiooni. Sellisel juhul hinnatakse derivatiivse tõendi lubatavust vaid esmase tõendi lubatavuse reeglistiku järgi ehk vaadatakse derivatiivset tõendit kui eraldiseisvat tõendit ja hinnatakse selle kogumisel tõendite lubatavuse reeglite järgimist.

Mürgipuu vilja doktriin pärineb Ameerika Ühendriikide kohtupraktikast, kus Ameerika Ühendriikide Ülemkohus viitas mürgipuu vilja doktriini olemusele juba 1920. aastal otsuses *Silverthorne v. United States*⁵³. Selles kriminaalmenetluses koguti ebaseaduslikult tõendeid, millest saadi informatsioon, mida kasutati hiljem nende samade tõendite seaduslikult välja nõudmiseks. Kohtu hinnangul ei olnud võimalik selliseid tõendeid kohtumenetluses kasutada ning lõpuks menetlus lõpetati. Samas lahendis selgitas kohus, et kui sama tõend leitakse iseseisvalt muu info abil, on see juba lubatav tõend ning ei ole mürgipuu vili.⁵⁴ Järgmine kohtulahend, kus mürgipuu vilja doktriini otsesõnu kujundliku väljendina mainiti, oli *Nardone v. United States*⁵⁵, et kirjeldada õigusi rikkuval viisil tõendite kogumise tagajärgi

⁴⁸ Kõiv, lk 8.

⁴⁹ Pitler, lk 579.

⁵⁰ Jackson, Summers, lk 71.

⁵¹ Yeager, D. A History of Fruit of the Poisonous Tree (1916-1942). Howard Law Journal 2023, Vol. 67, No. 1, lk 51.

⁵² Roberson, Winters, lk 35.

⁵³ *Silverthorne v. United States*, 251 U.S. 385 (1920).

⁵⁴ Yeager, lk 66-67.

⁵⁵ *Nardone v. United States*, 308 U.S. 338 (1939).

kohtumenetluses. Mürgipuu vilja doktriini põhimõtet kinnitas ringkonnakohus hiljem ka lahendis *Kraus v. United States*.⁵⁶

Mürgipuu vilja doktriini peamine eesmärk on sarnaselt esmaste tõendite lubatavuse regulatsiooniga taastada isiku jaoks olukord, mis oli enne rikkumist, kuid sageli selle tulemuseni ei jõuta.⁵⁷ Mürgipuu vilja doktriini vajalikkust põhjendatakse enamasti kahel viisil. Esimene neist nimetab mürgipuu vilja doktriini ennetavaks meetmeks, mis paneb uurimisasutused käituma seaduslikult, sest nad teavad, et ebaseadusliku käitumise tagajärg võib olla tõendi lubamatuks tunnistamine. Teine põhjendus on õiglase kohtumenetluse tagamine.⁵⁸ Saksamaal on ka argumenteeritud, et doktriinita on lihtne kõrvale hiilida ebaseaduslikult saadud tõendite kasutamise keelust.⁵⁹ Samas on doktriini suhtes avaldatud kriitikat, sest selle reegli rakendamine võib kaasa tuua omajagu negatiivseid tagajärgi. Näiteks üks peamisi negatiivseid tagajärgi on olukord, kus mürgipuu vilja doktriini kasutamisel muutub lubamatuks niivõrd oluline tõend või mitu tõendit, et kuriteo toime pannud inimene mõistetakse õigeks. Samuti on välja toodud, et selliste õiguste rikkumise heastamiseks on tänastes õigussüsteemides olemas alternatiivsed lahendused nagu näiteks kahju hüvitamise nõuded.⁶⁰

Eraldi tasub aga ära märkida, et Eesti puhul on alternatiivsed lahendused palju piiratumad. Eelnevalt kirjeldatud olukorras, kus niivõrd mitmed olulised tõendid ära langevad, et inimest süüdi tunnistada ei ole võimalik, on rikkumiste tagajärjel eelkõige tekkinud kahju kannatanule. Samas on kannatanul reeglina võimalik kahju hüvitamist nõuda kriminaalmenetluses vaid süüdimõistva otsuse korral toimepanijalt ning juhul, kui isik mõistetakse õigeks peamiselt tõendite kogumisel toimepandud rikkumiste tõttu, jäävad kannatanu õigused sisuliselt kaitseta.

Daniel Yeager on välja toonud, et ebaselge on see, milline osa tõenditest on puu ja milline viljad.⁶¹ Daniel Yeager on *Nardone v. United States* lahendi põhjal selgitanud, et alguses väljendas Ameerika Ühendriikide Ülemkohus seisukohta, et esmane tõend võib samuti olla mürgise puu vili. Sama on selgitanud enda hilisemas kohtulahendis ka kohtunik Frankfurter, kes esimesena doktriini kasutas.⁶² Seda väljendit on täpsustanud Robert Pitler, selgitades, et

⁵⁶ *Kraus v. United States*, 270 F.578 (S.D.N.Y. 1921).

⁵⁷ Soo (viide 6), lk 305.

⁵⁸ Soo (viide 7), lk 130.

⁵⁹ Jackson, Summers, lk 191.

⁶⁰ Soo (viide 7), lk 130.

⁶¹ Yeager, lk 54, 56-57.

⁶² *Rios v. United States*, 364 U.S. 219, 230 (1968); Yeager, lk 57.

esialgne tõend, mille kogumisel rikuti isikute õigusi, on mürgine puu ning esialgse tõendi abil saadud uus tõend on mürgise puu vili.⁶³ Samas pole tänaseni tegelikult lõplikku ühest arusaama, milliseid tõendeid peetakse puuks ning milliseid viljadeks. Tööd kirjutades lähtun tõlgendusest, et mürgine puu on esialgne tõend, mille kogumisel isiku õigusi rikuti ning mürgise puu vili selle esialgse tõendi abil saadud uus tõend.

Doktriini ulatus määratleti Ameerika Ühendriikide Ülemkohtus esmalt *Silverthorne v. United States* lahendis põhimõttega, et tõendeid, mis on saadud ebaseaduslikult, ei tohi üldse kasutada, välja arvatud olukorras, kus neid tõendeid oleks olnud võimalik saada ka sõltumatust allikast.⁶⁴ *Nardone v. United States* lahendis seda määratlust täpsustati, lisades kriteeriumi, mille kohaselt tuleb mürgipuu vilja doktriini kohaldamisel hinnata, kas rikutud tõendi abil saadud derivatiivse tõendi seos rikutud tõendiga on muutunud piisavalt nõrgaks, et see kaotab oma mõju. Sellise kriteeriumi puhul antakse sisuliselt igale kohtunikule kaasuspõhine otsustusvõimalus, võimaldades asja materjalide põhiselt otsustada, millistele tõenditele mürgipuu vilja doktriin kohaldub.⁶⁵ Kohtuasjas *Costello v. United States*⁶⁶ selgitas Ülemkohus täiendavalt kriteeriumi „piisavalt nõrk seos“ tähendust. Selles kohtuasjas esitas kahtlusalune argumendi, et tema ülestunnistus teise kohtu ees oli mürgipuu vilja doktriinist tulenevalt lubamatu, sest selle tingis lubamatu pealtkuulamine. Kohus ei nõustunud kahtlusaluse seisukohaga, öeldes, et seos uue tõendi ja lubamatu tõendi vahel peab olema selline, mis veenaks kohut, et just lubamatu tõendi abil saadi uus tõend.⁶⁷ Kokkuvõtvalt kehtestab doktriin reegli, mille järgi on kriminaalmenetluses keelatud kasutada tõendeid, mis on saadud ebaseaduslikult kogutud tõendite abil ja mitte sõltumatust allikast ning mille kogumisel omas piisavat mõju ebaseadusliku tõendi kogumiseks toime pandud rikkumine.

Doktriin on üsna üldsõnaline ning sõltub suures ulatuses konkreetse kohtuasja faktidest. Reegli kasutamise täpsustamiseks sõnastas kohus asjas *Wong Sun v. United States*⁶⁸ kaheosalise testi, mille järgi hinnata, kas uue tõendi leidmine on mõjutatud esmasest lubamatust tõendist. Esiteks tuleb hinnata, kas ametiasutused jõudsid tõendini sõltumatu allika abiga. Selle osaga otsustas kohus, et ebaseaduslikult saadud tõendid ei ole lubamatud ja kättesaamatud, kui ametiasutused

⁶³ Pitler, lk 581.

⁶⁴ *Silverthorne v. United States*, 251 U.S. 385, 392 (1920).

⁶⁵ Pitler, lk 591.

⁶⁶ *Costello v. United States*, 365 U.S. 265 (1961).

⁶⁷ Pitler, lk 592.

⁶⁸ *Wong Sun v. United States*, 371 U.S. 471 (1963).

jõuavad nendeni sellise info abil, mis on saadud mujalt kui ebaseaduslikust allikast. Teiseks peab hindama, kas seos ametiasutuse ebaseadusliku tegevuse ja vaidlustatud tõendite avastamise vahel on muutunud nii nõrgaks, et see ei mõjuta enam nende tõendite usaldusväärsust. Selle osaga andis kohus signaali, et kõik tõendid ei ole koheselt mürgipuu viljad, kuigi neid poleks leitud politsei ebaseadusliku tegevusest. Lisaks seadis kohus veel kontrollküsümuse, mille kohaselt tuleb hinnata, kas teine tõend on saadud esmase lubamatu tõendi ebaseaduslikkust ära kasutades või on selle saamiseks kasutatud piisavalt eristatavaid vahendeid, et esmase tõendi ebaseaduslikkus ei mõjuta derivatiivset tõendit.⁶⁹

Ameerika Ühendriikide süsteemis on mürgipuu vilja doktriini kasutamisele loodud ka erandid, mis osaliselt kajastavad juba eeltoodud kohtuotsuste põhimõtteid, kuid osaliselt loovad uued reeglid. Esimene neist eranditest on seotud sõltumatu allikaga. See erand kujutab oma olemuselt olukorda, kus üks ja sama tõend saadi nii ebaseadusliku tegevuse tagajärjel kui ka iseseisvalt sõltumatust allikast.⁷⁰ Sõltumatu allika erand loodi koos mürgipuu vilja doktriiniga juba *Silverthorne v. United States* lahendis. Samuti kordas kohus seda põhimõtet *Wong Sun v. United States* lahendis. Erand on loodud selleks, et kaitsta riigivõimu olukordades, kus nende tõendiallikad on saadud ausa politseitöö tulemusena, kuid mitte selleks, et head ja halba politseitööd kokku segada. Lahendis *Sutton v. United States*⁷¹ on peakohtunik Sobeloff selgitanud erandi vajalikkust sellega, et kuigi on oluline vältida riigivõimupoolsest õigusreeglite rikkumisest kasu saamist, ei ole mõeldav, et igasuguse rikkumise tulemusena pääseb kahtlustatav süüst täielikult ka siis, kui on seaduslikult võimalik tema süüd tõendada.

Lahendis *Bacall v. United States*⁷² loodi kriteeriumid, mille alusel otsustada, kas tegemist on sõltumatust allikast saadud tõendiga. Esmalt tuleb hinnata, kas tõend on tõsikindlalt saadud sõltumatu allika abil. Teiseks peab olema tõend kogutud ilma ühegi ebaseaduslikust tõendist tuleneva vihje või teadmista. Kolmas kriteerium nõuab, et juhul, kui mõned vihjed olid ebaseaduslikud ja mõned seaduslikud, peab tõendi kogumine olema rajatud olulisel määral seaduslikele vihjetele. Neljandaks peab tõend olema kogutud sellise uurimise käigus, mis ei

⁶⁹ Pitler, lk 593.

⁷⁰ Roberson, Winters, lk 35-36.

⁷¹ *Sutton v. United States*, 267 F.2d 271, 272 (1959).

⁷² *Bacall v. United States*, 443 F.2d 1050 (1971).

ole ebaseadusliku informatsiooni tõttu mõjutatud. Viies ja viimane kriteerium eeldab, et tõend ei tohi olla saadud politseipoolse rikkumise tulemusena.⁷³

Teine erand on nimetatud kui vältimatu avastus. Selle erandi kohaselt on lubatav selline tõend, mis oleks leitud ka juhul, kui politseil ei oleks olnud ebaseaduslikult kogutud tõendist tulenevat infot.⁷⁴ Vältimatu avastuse erandit peetakse kõige vastuolulisemaks, kuna sisuliselt seisneb see küsimuses, kas tõenäoliselt oleks olnud võimalik selline tõend leida samuti seaduslikul teel. See erand võimaldab riigivõimul justkui parandada esialgset rikkumist sellega, et põhjendab ära, kuidas oleks tõend hoolimata ebaseaduslikust infost siiski saadud.⁷⁵ Erand pärineb lahendist *Nix v. Williams*⁷⁶, kus kohus põhjendas erandi olemasolu sellega, et pidades lubamatuks tõendit, mis oleks leitud sõltumata politsei toime pandud rikkumisest, asetataks riigivõim halvemasse positsiooni, võttes ära võimaliku seadusliku tõendi. Samuti selgitas kohus juurde, et kui tõendit oleks olnud võimalik leida ka seaduslikul viisil, puudub piisav seos tõendi leidmise ja rikkumise vahel, et seada kahtluse alla tõendi lubatavust.⁷⁷

Kolmas erand seisneb heausksuses. Selle erandi kohaselt on lubatav selline tõend, mille puhul ebaseadusliku tegevuse läbiviija ise uskub, et tema tegevus on seaduslik.⁷⁸ Heausksuse erand on esmakordselt välja toodud lahendis *Leon v. United States*⁷⁹. Ülemkohus on erandit põhjendanud sellega, et tõendi väljaarvamist ei saa eeldada ja ei peaks kohaldama olukorras, kus riigivõim on objektiivselt hinnates käitunud mõistlikult. Kuna peamiselt on tõendite väljaarvamise reeglite taga põhimõte, et riigivõim austaks neile seatud piire toimingute tegemisel, siis ei ole sellise erandi kohaldamine kuidagi kahjustav. Samal põhjusel ei olnud Ülemkohtu arvates tõendite välistamine põhjendatud juhul, kui politseinikud põhjendatult arvasid, et neil on toimingute tegemiseks seaduslik alus olemas.⁸⁰

Neljas ja viimane erand on samuti kohtupraktikas juba välja toodud ning seisneb rikkumise ja tõendi avastamise omavahelise seose tugevuses. Mida nõrgem on rikkumise mõju tõendi

⁷³ Bain, M. J., Kelly, M. K. Fruit of the Poisonous Tree: Recent Developments as Viewed through Its Exceptions. University of Miami Law Review 1977, Vol. 31, No. 3, lk 622-625.

⁷⁴ Roberson, Winters, lk 36.

⁷⁵ Bain, Kelly, lk 625.

⁷⁶ *Nix v. Williams*, 467 U.S. 431 (1984).

⁷⁷ Merin, Y. Lost between the Fruits and the Tree: In Search of a Coherent Theoretical Model for the Exclusion of Derivative Evidence. New Criminal Law Review 2015, Vol. 18, No. 2, lk 294-295.

⁷⁸ Roberson, Winters, lk 36-37.

⁷⁹ *Leon v. United States*, 468 U.S. 897 (1984).

⁸⁰ Gray, D. A Spectacular Non Sequitur: The Supreme Court's Contemporary Fourth Amendment Exclusionary Rule Jurisprudence. American Criminal Law Review 2012, Vol. 50, No. 1, lk 40-43.

avastamisele, seda suurema tõenäosusega on tõend siiski lubatav.⁸¹ See erand on algselt pärit *Wong Sun v. United States* lahendist, kus Ülemkohus esmakordselt sõnastas reegli, mille kohaselt tõendite väljaarvamise reegel ei kehti, kui seos politsei tehtud õigusrikkumise ja tõendi kogumise vahel on nii nõrgaks muutunud, et kaotab oma mõju. Erandile on tagasi viidatud mitmes järgnevas kohtulahendis ning seda on veidi ümber sõnastatud. Peamine järeldus selle erandi kasutamisel kohtus on seotud asjaoluga, et erandi kasutamiseks ei ole võimalik üheselt sõnastada kriteeriumeid, mille alusel seose tugevust hinnata, kuna iga kaasuse asjaolud on niivõrd erinevad. Sisuliselt on kohtud erinevates lahendites selgitanud, et erandi kohaldatavus sõltubki täielikult konkreetsest kaasusest.⁸²

Kuigi need erandid toodi õiguskirjanduses välja eraldiseisvalt, on need tuletatavad ka kohtupraktikast ja tõendite lubatavuse põhiregulatsioonist. Seetõttu ei muuda erandid oluliselt eelnevalt kirjeldatud Ülemkohtu loodud kaheosalist testi. Samas võivad mõned erandid kahjustada doktriini peamist põhimõtet ja eesmärki. Arvestades, et doktriini eesmärk on heastada inimesele tema õiguste rikkumisega tekitatud kahju ning hoiatada riigivõimu seaduse rikkumiste eest, annavad erandid üsna palju võimalusi, millal doktriin siiski ei kehti. Erandite peamine ülesanne kohtupraktikat vaadates on võimaldada kasutada selliseid tõendeid, mille puhul rikkumine ei oma enam nii suurt tähtsust. Siinkohal on oluline küsida, kui kaugele võib selliste eranditega minna ilma, et kogu doktriini põhiolemus täielikult muutuks.

Eelkõige on minu arvates kaheldav ülalkirjeldatud teine erand, mis võimaldab riigivõimul näidata, et hoolimata rikkumisest oleks tõend leitud ka seaduslikul teel. See erand piirab doktriini kasutusala üsna suures mahus, kuna põhimõtteliselt on juba olemasoleva tõendi põhjal üsna lihtne näidata, kuidas sama tõend oleks leitud ka mõnel teisel viisil. Erand kahjustab doktriini eesmärki heastada kahtlustatava õiguste rikkumine. Selle asemel leitakse võimalus muuta lubamatu tõend lubatavaks, põhjendades tõendi kogumise hüpoteetilist seaduslikkust. Kui tõendit oleks saanud koguda ka seaduslikul viisil, siis ei oleks tohtinud tekkida olukorda, kus tõendini jõuti ebaseaduslikult. Tõendi seaduslikul viisil kogumisel ei saa tekkida olukorda, kus tõend võiks olla lubamatu kogumisreeglite rikkumise tõttu. See tähendab, et kui tõendi oleks võinud koguda ka seaduslikul viisil, olekski pidanud seda viisi kasutama ja erandit ei oleks üldse tarvis. Iseenesest võib olemas olla olukordi, kus erand on põhjendatud, näiteks kui esmase tõendi lubamatus selgub alles peale derivatiivse tõendi kogumist. Samas tundub laiemat

⁸¹ Roberson, Winters, lk 38.

⁸² Bain, Kelly, lk 617-622.

pilti vaadates, et selliseid olukordi on üsna vähe ja seetõttu oleks õigusriigi kontekstis õigem sellist erandit mitte kohaldada. Erandi eesmärk võib küll olla riigivõimu halvema positsiooni kahjustamine, kuid üldreeglina tuleks kaitsta siiski nõrgemal positsioonil oleva kahtlustatava õigusi.

Teiseks on doktriini põhimõtteid suures mahus mõjutav heausksuse erand. Inimese suhtes ei tundu kuidagi õiglane, et riigivõimu esindajal on võimalik öelda, et ta ei rikkunud inimese õigusi pahauskselt, vaid uskus, et käitub korrektselt. Arvestades doktriini loomise eesmärke, ei oleks õiglane, et sellisel juhul riigivõimu, kes on igal juhul kahtlustatavast tugevamal positsioonil, ei „karistata“ rikkumise eest ühelgi viisil. Kuna kahtlustataval ei ole riigivõimuga võrdsed võimalusi enda õiguste kaitsmiseks, peaks menetlejad igal juhul veenduma enda tegevuse seaduslikkuses ka siis, kui nad ise usuvad, et see mida nad teevad, on lubatud. Selline erand võiks minu arvates kehtida vaid juhul, kui näiteks on toimunud hiljutine seaduse- või kohtupraktika seisukoha muudatus, millega menetleja ei ole end veel jõudnud kurssi viia. Alternatiivselt võiks reeglit õigustada näiteks kohtu luba toimingute tegemiseks, mis hiljem lubamatuks tunnistatakse. Üldreeglina ei tundu aga aktsepteeritav, et igapäevaselt kriminaalmenetlustega tegelev menetleja ei ole kursis seaduse nõuetega ning kogub tõendeid seadusi rikkudes, uskudes ise samal ajal, et ei tee midagi valesti.

Seega osaliselt tundub Ameerika Ühendriikide kohtupraktikat vaadates, et doktriini on loodud erandeid vastavalt vajadusele, mis üldistatuna piiravad doktriini üldpõhimõtte kasutamist ning kalduvad kõrvale sellest eesmärgist, mida silmas pidades doktriin loodi. Seda mõtet kinnitab ka eespool alapeatükis 1.1. välja toodud Ülemkohtu seisukoht, mille kohaselt peaks tõendite väljaarvamise reegel kohalduma siis, kui ühiskond sellest liiga palju kahju ei saa. Kodanikuna olen iseenesest nõus sellega, et ühiskonnale ei ole kasulik, kui kuriteo toime pannud inimesed vabalt ühiskonnas liiguvad, ent õigusharidusega inimesena ei pea ma õigeks ka seda, et inimene tunnistatakse süüdi sõltumata tema põhiõiguste suurel määral rikkumisest.

Mürgipuu vilja doktriin on leidnud kasutust ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. EIÕK iseenesest tõendite lubatavust ega hindamist ei reguleeri⁸³ ning EIK ise on välja öelnud, et üldjuhul ei saa nemad otsustada selle üle, kas riigisisese õiguse järgi on ebaseaduslikult kogutud tõend kriminaalmenetluses lubatav.⁸⁴ Siiski on EIK-i pädevuses analüüsida, kas

⁸³ Lõhmus (viide 2), lk 690.

⁸⁴ EIKo 35394/97, *Khan vs. Ühendkuningriik*, p 34.

rikutud on mõnda EIÕK kaitsealas olevat õigust ja tagada, et osalisriigid täidavad kohustusi, mis nad konventsiooniga liitudes endale võtsid.⁸⁵ Sellest on EIK lähtunud ka kohtuasjas *Gäfgen vs. Saksamaa*.⁸⁶ Tegemist on esimese ja ainsa kohtuasjaga, kus EIK on andnud hinnangu, mis põhimõtete poolest viitab mürgipuu vilja doktriinile.

Saksamaa kohus leidis selles asjas, et ähvarduste tõttu antud ütlused kuriteo toimepanemise kohta olid lubamatud, kuid ei tunnistanud lubamatuks lubamatute ütluste abil saadud uusi tõendeid. EIK leidis, et olukorras, kus EIÕK artikli 3 rikkumisega on saadud tõend, mida kasutatakse kahtlusaluse vastu, ei ole võimalik automaatselt järeldada, et rikutud on EIÕK artikliga 6 kaitstavat õigust ausale kohtumenetlusele. Samas viitas kohus, et lubamatu tõendi abil kogutud tõendite kasutamine võib kaasa tuua EIÕK artikli 6 rikkumise. Selles asjas ütles kohus ka, et ebaseaduslikult kogutud tõendite kasutamine ei muuda kohtumenetlust ebaõiglaseks siis, kui sellised tõendid ei oma lõpplahendi osas erilist tähtsust.⁸⁷

Täpsemalt pidas EIK EIÕK artikli 3 rikkumisega kogutud tõendi ja artikli 6 rikkumise omavahelise seose tuvastamisel määravaks asjaolu, kui oluline oli seos artikli 3 rikkumisega kogutud tõendi ning lõpliku süüdimõistva otsuse vahel. *Gäfgen*-i asja näitel, kuna Gäfgen tunnistas enda süüd ka hiljem vabatahtlikult kohtus, kus kõik tema õigused olid korrektselt tagatud, ei olnud teda süüdimõistev lõplik otsus seotud kohtueelses menetluses toimepandud rikkumistega. Seose puudumine tunnistuse ja otsuse vahel omakorda tähendas, et kuigi füüsilisi tõendeid, mis olid kogutud artikli 3 rikkumise tõttu saadud tõendist, ei peetud lubamatuteks, ei rikutud siiski Gäfgeni õigust ausale kohtupidamisele, sest füüsilisi tõendeid kasutati Gäfgeni tunnistuse usaldusväärsuse hindamiseks, mitte süü tõendamiseks.⁸⁸

EIK-i seisukoht selles küsimuses ei olnud ühehäälnelne ning eriarvamusele jäänud kohtunikud on seejuures kirjutanud, et kõik artikli 3 rikkumise abil saadud tõendid peaksid olema käsitletavad artikli 6 rikkumisena. Kohtunikud on seda seisukohta põhjendanud argumentidega, et kohtuotsuses ei arvestatud võimalusega, et süüdistatav tunnistas kohtus enda süüd vaid seetõttu, et kohtule esitati süü tõendamiseks muuhulgas füüsilised tõendid, mis vähendasid

⁸⁵ Fair Trials. Unlawful evidence in Europe's courts: principles, practice and remedies. Belgia: Fair Trials 2021, lk 15. Arvutivõrgus: <https://www.fairtrials.org/app/uploads/2021/11/DREP-report.pdf> (28.04.2026).

⁸⁶ EIKo 22978/05, *Gäfgen vs. Saksamaa*.

⁸⁷ Merin, lk 303-307; EIKo 22978/05, *Gäfgen vs. Saksamaa*, p-d 167, 173 ja 178.

⁸⁸ Hirvelä, P., Heikkilä S. Right to a Fair Trial. A Practical Guide to the Article 6 Case-Law of the European Court of Human Rights. Cambridge: Intersentia Ltd 2021, lk 14; Harris, D. J., O'Boyle, M., Bates, E. P., Buckley, C. M. Harris, O'Boyle and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. 5. tr. New York: Oxford University Press 2023, lk 425.

süüdistatava võimalust edukaks kaitseks. Muuhulgas põhjendasid kohtunikud enda eriarvamust sellega, et artikkel 3 on EIÕK mõttes absoluutne õigus ning seetõttu tuleks sellise rikkumise korral tõendite väljaarvamise reegleid kitsamalt kohaldada.⁸⁹

Ka õiguskirjanduses on otsuse suhtes avaldatud kriitikat. EIK-i eelnev seisukoht, mis tulenes peamiselt *Jalloh vs. Saksamaa*⁹⁰ otsusest, pidas kõiki artikli 3 rikkumisega seotud tegevusi kogu kohtumenetluse ausust kahjustavaks. Kriitika on suunatud *Gäfgen*-i otsuses asjaolule, et kohus eristab artiklis 3 kahte võimalikku tegevust: piinamisega saadud tõendid ja ebainimliku kohtlemisega saadud tõendid. Sellist eristust ei tehta üheski EIÕK artiklis ning ka ÜRO Inimõiguste Komitee on viidanud, et neil kahel tegevusel ei peaks olema erinevaid tagajärgi. Selline eristamine võib kaasa tuua ebavõrdsust ja ebakindlust, muutes lõpuks eristuse üldse põhjendamatuks. Teine kriitikat saanud aspekt otsuses on seotud selle hindamisega, millise kaaluga on tõendid lõplikus otsuses. Peamine probleem seejuures seisneb tõhusa kaitseõiguse tagamises, sest selline erisus praktiliselt välistab enne kohtuprotsessi või selle ajal tõendite lubamatuks tunnistamise. Kolmandaks on selgitatud, et kohtu praegune lähenemine on täielikult mürgipuu vilja doktriini eirav. Kuigi esialgu viitasid kohtu enamuse seisukohad sellele, et ebaseaduslikult saadud ülestunnistuse abil leitud füüsilised tõendid võiksid olla lubamatud, otsustas kohus siiski lõpuks, et esmane rikkumine ei laiene järgnevatele tõenditele.⁹¹

EIK-i otsus eristada ka erinevaid tõendiliike, on mürgipuu vilja doktriini mõttes problemaatiline. Gäfgeni kohtueelses menetluses tehtud ülestunnistuse osas on EIK avaldanud igati loogilise põhjusliku seose analüüsi ja jõudnud järeldusele, et selline tõend ei olnud lubatav. Samas, kui jõuti füüsiliste tõendite analüüsini, muutus järeldus täielikult ning igasugune põhjuslik analüüs füüsiliste tõendite kogumise ja ebaseaduslikust tõendist saadud info vahel unustati täielikult. Peamine kriitika tõendiliikide eristamise suhtes seisneb selles, et sisuliselt võimaldab selline käitumine saavutada uurimisasutustel süüdimõistev otsus tänu õiguste rikkumisele. Järeldus tuleneb sellest, et kui inimene näeb tema vastu kogutud tõendeid ja mõistab nende mõju tema süü hindamisel, siis on ka suurem tõenäosus, et ta tunnistab end ise süüdi. See aga sisuliselt tähendab, et süü tunnistamine on tingitud ainult ebaseaduslikult

⁸⁹ Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, lk 425.

⁹⁰ EIKo 54810/00, *Jalloh vs. Saksamaa*.

⁹¹ Spurrier, lk 515-517.

kogutud tõenditest, mis on vastuolus süütuse presumptsiooni ja õiglase kohtumenetluse põhimõttega.⁹²

Õiguskirjanduses on samas selgitatud, et kuigi EIK *Gäffen*-i lahendis otseselt mürgipuu vilja doktriini ei kasutanud artikkel 6 rikkumise tuvastamisel, on selle lahendi põhjal siiski näha, et EIK n-ö avas ukse doktriini võimalikule kasutamisele tulevikus. EIK-i seisukoha järgi võiks potentsiaalselt kasutatav versioon võimaldada derivatiivsete tõendite negatiivse mõju tuvastamist kohtumenetluse õiglusele, kuid ei pruugi seda tähendada iga juhtumi puhul. EIK-i enda analüüsist on samuti järeldatav, et kui põhjuslik seos poleks katkenud või derivatiivsete tõendite tõttu oleks jõutud teistsugusele järeldusele, oleks kohus doktriini ka rakendanud ja leidnud, et derivatiivsete tõendite kasutamine põhjustas kohtumenetluse ebaõigluse.⁹³ Seega võib EIK-i kohtupraktikast järeldada, et kuigi esimeses mürgipuu vilja doktriini puudutavas kohtuasjas kohus doktriini ei kasutanud, ei ole selle tulevikus kasutamine siiski täielikult välistatud. Samas on kohtu praegune seisukoht peamiselt sõltuv konkreetse kaasuse asjaoludest, mitte kindlatest üldistest reeglitest.

Eelneva ülevaate põhjal võiks seega doktriini põhilised elemendid lühidalt sõnastada järgnevalt: lubamatud on sellised tõendid, mis 1) on saadud lubamatutest tõenditest tuleneva info abil ja 2) omavad selget põhjuslikku seost algse tõendi lubamatuse tinginud rikkumisega või 3) ei ole saadud eraldi sõltumatust allikast.

Kokkuvõtvalt on mürgipuu vilja doktriin tõendite lubatavuse hindamise regulatsioon, mis mõjutab just derivatiivseid tõendeid. Kui esmaste tõendite puhul on üsna selgelt võimalik hinnata tõendi kogumise reeglite rikkumist, siis derivatiivsete tõendite puhul on analüüs juba keerukam. Ühest küljest tuleb teiseste tõendite puhul sarnaselt esmastega arvestada tõendite kogumise üldisemaid reegleid. Teisest küljest on kohtupraktikas loodud täiendavad kriteeriumid, mis nõuavad esmaste ja teiseste tõendite omavahelise seotuse ning ebaseadusliku tegevuse mõju hindamist laiemalt kui vaid ühe tõendi kontekstis. Mürgipuu vilja doktriini põhimõtte järgi tuleks lubamatuks pidada selliseid tõendeid, mis on saadud teiste lubamatute tõendite abil ning omavad selget põhjuslikku seost algse tõendi lubamatuse tinginud rikkumisega või mis ei ole saadud sõltumatust allikast. See tähendab, et esmalt tuleb välja selgitada esmase tõendi lubamatus, seejärel hinnata derivatiivse tõendi kogumise põhjuslikku

⁹² *Ibid.*, lk 517.

⁹³ Merin, Y, lk 310.

seost lubamatu tõendiga ning viimaks kontrollida sõltumatu allika olemasolu võimalust. Ameerika Ühendriikides on kogu mürgipuu vilja doktriin välja kujunenud kohtupraktikas. Eesti õigussüsteemis ei ole tõendite lubatavuse hindamise kriteeriumid laiemalt kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud. Seetõttu ongi edaspidi tarvis analüüsida Riigikohtu praktikat, mõistmaks, kas kohus on doktriini elemente otsustes kasutanud ning kas sealt kujuneb välja terviklähenemine.

2. RIIGIKOHTU PRAKTIKA ANALÜÜS

2.1. Analüüsi metoodika

Selleks, et analüüsida mürgipuu vilja doktriini kasutamist Riigikohtu praktikas, on vajalik omavahel võrrelda doktriini teoreetilist olemust ja elemente ning kohtupraktikat tõendite lubatavuse küsimustes. Analüüsimiseks valisin kõik Riigikohtu kohtulahendid märksõnaga „tõendite lubatavus“ aastatel 2017-2025, täpsemalt vahemikust 01.12.2017-01.09.2025. Niiviisi lahendeid otsides sain kokku 17 lahendit. Lisaks küsisin soovitusi kriminaalmenetluse valdkonnas töötavalt praktikutelt mürgipuu vilja doktriini elemente käsitlevate Riigikohtu lahendite kohta. Selle tulemusel lisandus veel 2 lahendit. Olles välja valinud kõik lahendid, mis puudutavad tõendite lubatavust, analüüsisin neid üksikhaaval, et tuvastada, kas mõnes neist on kasutatud mürgipuu vilja doktriini elemente. Selleks võrdlesin Riigikohtu seisukohti doktriini elementidega ning otsisin märke tõendiahela küsimustest. Peale esmase analüüsi tegemist jäi kohtupraktika lõplikuks analüüsiks alles 5 lahendit. Kuna Riigikohtu otsuste mõistmiseks võib olla vajalik samas asjas tehtud madalama kohtu otsus, olen analüüsi käigus vajadusel käsitletud ka nende otsuste põhjendusi. Eelkõige tegin seda just siis, kui Riigikohus viitas, et nõustub madalama astme kohtu seisukohaga.

Sisulisema kohtupraktika analüüsi käigus tegin esmalt selgeks iga kohtuasja haaval konkreetse kaasuse asjaolud. Seejärel tutvusin põhjalikult Riigikohtu seisukohaga ja tegin sellest kokkuvõtte. Järgnevalt selgitasin välja, milline on Riigikohtu kokkuvõtlik seisukoht tõendite lubatavuse kohta konkreetsetes asjas. Viimaks kõrvutasin Riigikohtu järeldusi mürgipuu vilja doktriini teoreetiliste seisukohtadega ning tegin järelduse, kas selles asjas on mürgipuu vilja doktriini elemente kasutatud. Peale teemapõhist kohtuotsuste analüüsimist tegin üldisi järeldusi, milliseid mürgipuu vilja doktriinile omaseid jooni on Riigikohus praktikas kasutanud ning kas nende lähenemine on terviklik või kaasuspõhine.

2.2. Tõendite lubatavust puudutavate Riigikohtu otsuste analüüs

Analüüsis käsitlen Riigikohtu lahendeid 1-17-7077/14⁹⁴, 1-20-5071⁹⁵, 1-21-1421/182⁹⁶, 1-21-5115/53⁹⁷ ja 1-24-4770/14⁹⁸. Enne analüüsi sisulist osa võtan lühidalt kokku mürgipuu vilja doktriini peamised elemendid ja erandid. Teooria järgi seisneb mürgipuu vilja doktriini kasutamine tõendite lubatavuse hindamisel järgnevates etappides: 1) kontrollitakse, kas tõend on saadud lubamatust tõendist saadud info abil; 2) hinnatakse lubamatu tõendi rikkumise põhjuslikku seost uue tõendi saamisel; 3) hinnatakse, kas tõend on saadud sõltumatust allikast. Täiendavalt tuleb arvestada, et mürgise puu vili on Ameerika Ühendriikide praktika järgi nii esmane tõend, mis saadi seadust rikkudes, kui derivatiivne tõend. Kuna minu hinnangul on esmase tõendi puhul kasutatav siiski tavapärane tõendite lubatavuse regulatsioon, käsitlen mürgise puu viljana vaid teisest ehk derivatiivset tõendit.

Doktriinile on Ameerika Ühendriikides loodud neli erandit. Esimene neist on sõltumatu allika erand, mille kohaselt ei ole tõend lubamatu, kui selle leidmisel kasutati sõltumatut allikat. Teise erandi järgi on lubatavad sellised tõendid, mis oleks leitud ka seaduslikul viisil. Kolmas erand lubab kasutada tõendeid, mille kogumisel uskus menetleja, et tegutseb seaduslikult, kuigi tegelikult rikkus kellegi õigusi. Neljanda erandi kohaselt tuleb hinnata esmase tõendi rikkumise ja uue tõendi vahelist põhjuslikku seost ning kui see seos on piisavalt nõrk, on lubatud tõendit kasutada. Järgnevas analüüsi osas selgitan Riigikohtu seisukohti ning näitan analüüsi käigus, milliseid mürgipuu vilja doktriini elemente või erandeid Riigikohtu praktikas on kasutatud.

Kohtuasjas 1-17-7077/14 koguti kahtlustatava suhtes esmalt tõendeid teabehanke raames. Teabehanke käigus selgus, et kolme ettevõtte juhtivatel positsioonidel töötavad inimesed võisid panna toime KarS §-des 294 ja 298 (vastavalt altkäemaksu võtmine ja altkäemaksu andmine) sätestatud kuriteod ning teenida ebaseaduslikku tulu. Riigi peaprokurör koostas määruse, mille alusel esitati KrMS § 63 lg 1¹ reeglite järgi teabehanketoimingute kokkuvõtte kriminaalmenetluses tõendina kasutamiseks. Tegemist on KrMS § 126⁷ lg 2 järgi lubatava tõendiga. Riigiprokurör esitas jälitustoiminguks loa andmise taotluse teabe salajaseks pealtkuulamiseks ja -vaatamiseks ning mh tugines taotluses teabehanketoimingute

⁹⁴ RKKKm 1-17-7077/14, 14.12.2007.

⁹⁵ RKKKo 1-20-5071, 01.04.2022.

⁹⁶ RKKKo 1-21-1421/182, 16.06.2023.

⁹⁷ RKKKo 1-21-5115/53, 09.12.2024.

⁹⁸ RKKKm 1-24-4770/14, 22.05.2025.

kokkuvõttele kui tõendile. Kaitsja soovis tutvuda jälitustoimingute aluseks olnud taotluste ja määrustega, mida Riigiprokuratuur talle osaliselt võimaldas. Seejärel esitas kaitsja uurimiskaebemenetluses kaebuse, milles taotles peaprokuröri määruse õigusvastaseks tunnistamist. Maakohus kaitsja kaebust ei rahuldanud, ringkonnakohus jättis kaebuse läbi vaatamata. Seejärel pöördus kaitsja määruskaebemenetluse korras kohtusse samade taotlustega. Ringkonnakohus ei rahuldanud kaitsja kaebust. Riigikohtusse pöördus kaitsja jätkuvalt taotlustega tühistada Riigiprokuratuuri tutvustamisest keeldumise määrus, tunnistada peaprokuröri määrus õigusvastaseks ja seetõttu tunnistada ka jälitustoimingud õigusvastaseks.⁹⁹

Kaasuse peamine vaidlusküsimus seisnes selles, kas muuhulgas teabehanke kokkuvõtte alusel antud jälitustoimingute load on lubamatud, kui teabehanke kokkuvõtte tunnistatakse lubamatuks. Kaitsja püüdis seejuures esitada argumendi, et teabehanke kokkuvõtte õigusvastasuse korral on õigusvastane ka kahtlustatava suhtes tehtud jälitustegevus.¹⁰⁰ Riigikohus leidis, et kuna kriminaalmenetluse seadustik ei näe ette, millisel kujul peab olema jälitustoiminguks loa taotlemisel esitatav teave, ei pea ilmtingimata tegemist olema KrMS §-s 63 nimetatud tõendiliikidega. Samuti selgitas kohus, et kui konkreetne jälitustoimingu aluseks olnud teave osutub õigusvastaselt saaduks või seda teavet ei kasutata hiljem tõendina, ei muutu seetõttu jälitustoimingu luba automaatselt õigusvastaseks. Riigikohtu põhjendustest tasub veel välja tuua asjaolu, et kolleegiumi hinnangul oli jälitustoiminguks loa andmisel tuginetud lisaks teabehanke kokkuvõttele ka muudele tõenditele.¹⁰¹

Sellest asjast nähtub Riigikohtu esmakordne hinnang tõendite lubatavusele, mis kajastab mürgipuu vilja doktriini elemente. Doktriini põhimõtete ja eranditega on kooskõlas Riigikohtu hinnang, et lubamatu tõendi alusel saadud teave, ei muuda automaatselt lubamatuks selle abil kogutud tõendeid. See tähendab, et isegi kui kirjeldatud teabehanke kokkuvõtte oleks olnud õigusvastane, oleks olnud võimalik, et jälitustoimingutega kogutud tõendid on siiski lubatavad. See seisukoht on põhimõtteliselt vastupidine doktriini üldpõhimõttega, mille kohaselt on lubamatust tõendist kogutud info abil leitud uus tõend samuti lubamatu. Samas nähtuvad Riigikohtu põhjendusest doktriini erandi elemendid, mille kohaselt ei ole tõend lubamatu, kui see oleks olnud võimalik leida ka seaduslikul teel. Ehk kuna lisaks teabehanke kokkuvõttele

⁹⁹ RKKKm 1-17-7077/14, p-d 2-30.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p 35.

¹⁰¹ *Ibid.*, p-d 60-61.

leidus teisi tõendeid, mille alusel jälitustoimingu luba anti, siis ei muutuks teabehanke lubamatuse korral jälitustoiminguga kogutud tõendid tingimata lubamatuks.

See tähendab, et kuigi doktriini üldpõhimõtet selles asjas ei kohaldata ning RK seisukoht paistab olevat hoopis vastupidine doktriinile, võib seda vastuolu seletada doktriini erandi joontega. Seega vastab lahendis kasutatud põhimõte doktriini erandi olemusele. Ka Ameerika Ühendriikide kohtupraktikas muudavad erandid doktriini üldpõhimõtte sisuliselt kasutamatuks. Järelikult on see lahend praktikas esimene doktriini mõttes tähtsust omav lahend. Kuna tegemist on esimese lahendiga, kust tulenevad põhimõtted tõendite omavahelistest seostest lubatavuse küsimustes, on sellele tuginenud mitmed järgnevad lahendid nii Riigikohtu kui ka ringkonnakohtute praktikas.¹⁰²

Otsuses 1-20-5071 hinnati süüdistatav M.O süüküsimust KarS § 141 lg 2 p 1 (noorema kui kaheksateistaastase isiku vägistamine) järgi. Maakohus tunnistas M.O süüdi, tuginedes eelkõige kannatanu kohtueelses menetluses antud ütlustele. Muude tõenditena olid süüküsimuse hindamisel aluseks kannatanu loovterapeudi ütlused, süüdistatava ütlused ja süüdistatava tervislikku seisundit käsitlev ekspertiisiakt. Ringkonnakohtus jättis kaitsja apellatsiooni rahuldamata ja maakohtu otsuse muutmata. M.O kaitsja esitas kassatsiooni Riigikohtule, milles taotles süüdistatava õigeksmõistmist. Riigikohus andis lahendis hinnangu terapeudi ütluste kvalifitseerimisele ja tervishoiuteenuse osutaja saladuse hoidmise kohustuse ulatusele.¹⁰³ Kriminaalmenetluses oli süüdistatava tervisliku seisundi määramiseks tellitud kohtupsühhiaatria-psühholoogia kompleksekspertis. Ekspertiisi teostamiseks nõuti tervishoiuteenuse osutajalt välja süüdistatava varasemate haiguslugude väljavõtted. Nendes väljavõtetes oli kirjeldatud muuhulgas süüdistatava ja tema psühhiaatri vahelisi vestlusi.¹⁰⁴

Peamine küsimus Riigikohtus oli, kas selline andmete väljanõudmine on lubatav ning kuidas see mõjutab teisi tõendeid. Riigikohus selgitas, et ekspertiisiakt on tõend tervikuna ehk tõendikogumisse arvestatakse ka ekspertiisiakti kirjeldav osa, kus on detailsed väljavõtted süüdistatava visiitidest, sh süüdistatava ennast süüstav jutt.¹⁰⁵ Kolleegiumi hinnangul ei olnud kriminaalasja materjalide juures korrektselt vormistatud süüdistatava nõusolekut selliste terviseandmete avaldamiseks, mistõttu olid väljanõutud haiguslood tõendina lubamatud.

¹⁰² Vt nt RKKKm 1-24-4770/14, p 21; RKKKm 1-22-7339/22, p 35; TrtRnKo 1-24-2128/196, p 173; TrtRnKo 1-21-5115/40, p 60; TlnRnKo 1-16-9171/1992 VI alaosa viimane lõik.

¹⁰³ RKKKo 1-20-5071, p-d 1-11.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p 33.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p 33.

Riigikohus leidis, et lubamatud haiguslood muudavad ekspertiisiakti lubamatuks tõendiks osas, mis käsitles haiguslugusid. Muuhulgas selgitas Riigikohus, et tervishoiuteenuse osutaja eksis andmete avaldamisel seaduse vastu ning nende andmeteta ei oleks menetleja tõenäoliselt samasisulisi ütlusi süüdistatavalt saanud. Selliste andmete jõudmine tõendikogumisse on enese mittesüüstamise privileegi ja ausa kohtumenetluse põhimõtte rikkumine.¹⁰⁶ Edasi andis kolleegium juba hinnangu süüdistatavalt saadud ütlustele ning põhjendas, kuidas on esmase lubamatu tõendiga rikutud süüdistatava õigust enese mittesüüstamise privileegi suhtes.

Selles kohtuotsuses ei ole Riigikohus küll otsesõnu doktriini käsitlenud, kuid kohtu seisukohast on tuletatavad doktriini üldpõhimõtted. Nimelt tuvastas kolleegium esmase tõendi ehk haiguslugude lubamatuse ning järeldas, et esmase tõendi lubamatus toob kaasa derivatiivse tõendi ehk ekspertiisiakti osalise lubamatuse. Sellest kohtu seisukohast võib järeldada doktriini elemente, mille järgi juhul, kui uus tõend on kogutud eelmise tõendi rikkumisega seotult, on uus tõend lubamatu. Küll aga ei tunnistanud selles asjas lubamatuks tervet ekspertiisiakti, vaid ainult haiguslugudega seotud osa. Kuna ekspertiisi koostamisel kasutati mitmeid erinevaid allikaid, sh nii isikulisi kui dokumentaalseid tõendeid, ei ole kohus pidanud ühe ekspertiisiakti aluseks olnud tõendi lubamatuse tõttu tervet akti lubamatuks.

Samas on kohtu seisukohast ikkagi näha, et kuna esmane tõend oli lubamatu ning sellest saadud info mõjutas järgmise tõendi kogumist, on järgmine tõend lubamatu osas, mis oli esmasest tõendist mõjutatud. Juhul, kui menetleja oleks haiguslugude kogumisel käitunud korrektselt ja vormistanud kahtlustatava nõusoleku kirjalikult, oleks haiguslugude väljanõudmisel kõik korrektne olnud ning seega haiguslood tõendina lubatavad. Sellisel juhul ei oleks olnud ka küsimust ekspertiisiakti kui derivatiivse tõendi lubatavusest. Kuna haiguslood tõendina koguti ebaseaduslikult ja need olid seetõttu lubamatud, tuli hinnata, kas ja kuidas mõjutas haiguslugude lubamatus ekspertiisiakti. Selle hindamise järeldusena leidis Riigikohus, et haiguslugude lubamatus mõjutas ekspertiisiakti üht osa, sest haiguslugudeta ei oleks kriminaalasja materjalide juures selliseid kahtlustatava ütlusi ning ekspertiisiakti järelduse osa ei pruugiks olla täpselt samasugune. Lõppjäreldusena tuli ekspertiisiakt haiguslugusid käsitlevas osas tõendikogumist välja jätta kui lubamatu tõend. Seega on Riigikohtu sinne seisukoht väga sarnane doktriini põhimõttele, mille kohaselt lubamatu tõendi abil kogutud tõend on samuti lubamatu.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p 34-36.

Lahendis 1-21-1421/182 anti G.M kohtu alla süüdistatuna KarS § 235¹ lg 1 (Eesti Vabariigi vastane suhe), § 234² lg 1 (Eesti Vabariigi vastu suunatud luuretegevus ja selle toetamine) ja § 183 lg 2 p 2 (korduv narkootilise ja psühhotroopse aine väikeses koguses ebaseaduslik käitlemine) järgi. Harju Maakohus tunnistas G.M-i süüdi, asudes seisukohale, et süüdistus on tõendatud ja põhjendatud. Tallinna Ringkonnakohus jättis maakohtu otsuse süüditunnistamise ja karistamise osas muutmata. Ringkonnakohus põhjendas lahendis, et teabehanke kokkuvõttes on tõendina lubatavad, kuid juhul kui ei oleks, tõendavad süüd ka muud tõendid.¹⁰⁷

Riigikohus on otsuses väljendanud seisukohta, et läbiotsimisel leitud seadmed ning nendele juurdepääsu saamise seaduslikkus sõltub sellest, kas kahtlustatavale on enne temalt paroolide ja kasutajanimede küsimist selgitatud tema õigusi ja kohustusi korrektselt. Kuna kahtlustatavana kinnipidamisel tutvustatakse kahtlustatavale kõiki tema õigusi, on peale seda toimingut paroolide ja kasutajanimede vabatahtlik andmine seaduslik.¹⁰⁸ Selles kriminaalasjas on Riigikohus selgitanud, et teabehanke kokkuvõtte on lubatav tõend ka siis, kui sellega seotud algtõendeid kohtule ei esitata. Siiski tuleb teabehanke kokkuvõtte puhul hinnata, kas algtõendid olid oma olemuselt sellised, mida riigisadaluse kaitse ülekaaluka huvi tõttu ei saanud kohtumenetluses esitada ning kuidas see mõjutab kokkuvõtte usaldusväärsust. Küll aga pole see küsimus tõendi lubatavusest.¹⁰⁹

Samuti on RK andnud hinnangu tunnistajate B, F ja D ütlustele. Kaitsja tõstatas kahtluse, et B, F ja D kui tunnistajad leidis prokuratuur vaid sideandmete põhjal, mis tulenevalt RK otsusest 1-16-6179 on tõendina lubamatud ning seega peaksid nende tunnistajate ütlused olema lubamatud. Riigikohus pidas kaitsja versiooni tõenäoliseks, kuid leidis siiski, et praegusel juhul see nii ei olnud. Muuhulgas selgitas Riigikohus, et pole küll välistatud, et tõendi lubamatus võib kaasa tuua sellest saadud info abil kogutud teise tõendi lubamatuse, kuid see pole üldkehtiv reegel. Kuna kriminaalmenetluses oli kogutud ka teisi tõendeid, mille abil need tunnistajad leida võidi, ei pidanud RK nende ütlusi lubamatuteks.¹¹⁰

See kriminaalasi oli potentsiaalne mürgipuu vilja doktriini olukord. Täpsemalt on tegemist sideandmetega seotud derivatiivse tõendi kaasusega. Kohus tõi siin lahendis praktikasse põhimõtte, et mürgipuu vilja doktriini üldpõhimõtte kohalduvus on võimalik, kuid see pole

¹⁰⁷ RKKKo 1-21-1421, p 31.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p-d 67-69.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p-d 78, 81-83.

¹¹⁰ *Ibid.*, p 94.

üldiselt kehtiv reegel. See tähendab, et sarnaselt kohtuasjaga 1-17-7077, on kohus doktriini üldpõhimõtte olemasolu tunnustanud, kuid viidanud sellele, et põhimõtte kehtivus sõltub konkreetse kaasuse asjaoludest. See sarnaneb Ameerika Ühendriikide kohtupraktikaga, kus lisaks üldpõhimõttele kehtivad doktriinil erandid, mida iga kaasuse puhul täiendavalt lubamatuse hindamisel arvestatakse. Kuna kolleegium leidis, et põhjuslik seos ebaseaduslike sideandmete ja tunnistajate ütluste vahel on piisavalt nõrk ning tunnistajad olid leitavad ka muude tõendite abil, ei hinnanud Riigikohus nende ütluste lubatavust doktriini üldpõhimõtte loogika järgi.

Samas viitab Riigikohtu käsitus doktriini erandi rakendamisele, mille kohaselt võidakse kohtumenetluses kasutada tõendit, mille oleks võinud leida ka seaduslikult. Kohus on hinnanud esmase tõendi lubamatuse (sideandmete) võimalikku mõju derivatiivsetele tõenditele (tunnistajate B, D ja F ütlused), kuid jõudnud järeldusele, et praegusel juhul on võimalik sideandmete ja võib-olla nende abil leitud tunnistajate ütluste lubatavust eristada. Seadusliku viisi võimalikule olemasolule on kohus viidanud eelkõige sellega, et sideandmed koguti kõne all olevas kriminaalasjas enne, kui tuli Riigikohtu otsus, mille järgi tuleks neid sideandmeid lubamatuks pidada. Seetõttu arvas kohus, et kui sideandmete kasutamine ei oleks olnud algusest peale võimalik, oleks menetleja tõenäoliselt tunnistajad leidnud ka muul viisil. Seega põhjendas kohus, et kuna tõenäoliselt oleks menetleja nimetatud tunnistajad menetluse käigus igal juhul leidnud, ei ole mõistlik sideandmete lubamatuse tõttu pidada lubamatuks tunnistajate ütlusi. See seisukoht on Ameerika Ühendriikides kasutusel mürgipuu vilja doktriini vältimatu avastuse erandina. Järelikult on Riigikohus oma praktikas kasutanud doktriini elemente.

Lahendis 1-21-5115/53 alustati kriminaalmenetlust teabe põhjal, mis pärines kahtlustatava suhtes teises menetluses läbi viidud jälitustoimingust, mille abil leiti uues menetluses tähtsust omav rajakaamera. Tartu Ringkonnakohus tunnistas selles asjas jälitustoimingu loa õigusvastaseks, mistõttu leidis maakohus, et menetlusnorme rikkumata ei oleks kahtlustatavate elukohtades ja sõidukites läbiotsimisi toimunud ning rajakaamerat leitud ehk need tõendid tuleb kogumist välja jätta. Samuti leidis maakohus, et tunnistaja leiti ainult tänu jälitustoimingule ehk ka tema ütlused ei ole lubatavad. Tartu Ringkonnakohus ei nõustunud maakohu otsuses tõendite kõrvale jätmise põhjustega. Seega seisnes kohtuasja peamine

küsimus selles, kas lubamatu jälitustoimingu abil kogutud uued tõendid (läbiotsimised, rajakaamera kaudu saadud andmed ja tunnistaja ütlused) on lubamatud või mitte.¹¹¹

Konkreetses asjas kontekstis leidis Riigikohus, et jälitustoimingu loa õigusvastaseks tunnistamine ei tingi vaidlusaluses asjas juhuleiuna ilmnenu teabe põhjal kogutud tõendite kõrvalejätmist. Sealjuures kordas Riigikohus lahendis 1-21-1421 esitatud seisukohta, et kuigi mõnes olukorras võib juhtuda, et tõendi lubamatus toob kaasa sellest saadud info abil kogutud teise tõendi lubamatuse, ei ole tegemist üldkehtiva reeglga. Kuna teave, mille alusel kriminaalmenetlust alustati, leiti juhuleiuna ehk jälitustoimingute eesmärk ei olnud selle kuriteo kohta teavet koguda, pidas Riigikohus tõendit lubatavaks hoolimata jälitustegevuse õigusvastasusest.¹¹² Samuti oli selle otsuse juures määrav tähtsus asjaolul, et legaliteedipõhimõte ei võimalda uurimisasutusel ja prokuratuuril menetlus alustamata jätta üksnes abstraktse kahtluse alusel, et kuriteole viitav teave saadi õigusvastaselt.¹¹³ Muuhulgas põhjendas Riigikohus enda seisukohta sellega, et õigusvastaselt saadud teabe alusel alustatud kriminaalmenetluses koguti ülejäänud tõendid seaduslikult. Jälitustoiminguga kogutud teavet uues kriminaalmenetluses tõendina ei kasutatud ning muid tõendeid peale menetluse alustamiseks vajaliku teabe jälitustoimingu tulemustest uues menetluses ei olnud. Seetõttu ei olnud põhjust ainult menetluse alustamiseks kasutatud ebaseadusliku info tõttu leida, et kõik menetluses kogutud tõendid on ebaseaduslikud.¹¹⁴

Selles kohtuasjas on Riigikohus otsesõnu viidanud doktriini põhimõttele. Sarnaselt eelnevalt välja toodud lahendiga 1-21-1421, ei ole kohus pidanud doktriini põhimõtet üldkehtivaks reegliks. Sellest nähtub, et ei ole välistatud, et Eesti kriminaalmenetluses võib mürgipuu vilja doktriin kohalduda ja tõendite lubatavuse küsimuses teiseste tõendite osas otsustavaks saada. Samas viitab seisukoht doktriini erandite võimalikule rakendumisele ehk kui doktriini järgi on üldjuhul lubamatu tõendi abil kogutud tõend lubamatu, siis erandite järgi võib lubamatu tõendi abil kogutud tõend teatud juhtudel siiski lubatav olla. Kogu selles lahendis esitatud Riigikohtu analüüs tõendi lubatavuse osas on seega seostatav doktriini elementide ja eranditega.

Juhuleid on Eesti õiguses defineeritud läbiotsimise kontekstis KrMS § 91 lg-s 10, mille kohaselt on lubatud läbiotsimisel ära võtta esemed, mis leiti ilma otsinguteta selgesti nähtavast

¹¹¹ RKKKo 1-21-5115, p-d 1-12.

¹¹² *Ibid.*, p 45.

¹¹³ *Ibid.*, p 46.

¹¹⁴ *Ibid.*, p 47-48.

kohast või otsitavate objektide leidmiseks ettevõetud mõistlike otsingute käigus. Seega on juhuleid olemuselt midagi sellist, mis leitakse eesmärgistatud otsingute käigus kogemata. Jälitustoimingute kontekstis võiks juhuleidu defineerida kui kogemata avastatud teave, mida jälitustoiminguga tegelikult koguda ei plaanitud. Sellise sisuga erandit Ameerika Ühendriikide doktriinile loodud ei ole. Seetõttu tuleb sarnasusi otsida juhuleiu mõiste ja doktriini elementide seast.

Esmalt sarnaneb kohtu hinnang doktriini heausksuse erandiga. Täpsemalt on kohus selgitanud, et menetleja hinnang jälitustoiminguga kogutud teabe seaduslikkusele oli igati põhjendatud, kuna jälitustoimingu luba tunnistati õigusvastaseks alles hiljem. Seetõttu ei näinud kohus probleemi uue kriminaalmenetluse alustamises ebaseaduslikult kogutud tõendist saadud info abil. Ka doktriini heausksuse erand põhineb sellel, et menetleja eeldus tegevuse seaduslikkuse osas oli tõendeid kogudes põhjendatud. Selle kaasuse näitel on heausksuse erand Eestis kohaldatav seega eelkõige juhul, kui esmase tõendi lubamatus tuvastati peale derivatiivse tõendi kogumiseks tehtud toiminguid.

Teine doktriini element, millega saab Riigikohtu seisukohta seostada, on põhjusliku seose puudumine rikkumise ja uue tõendi kogumise vahel. Erandi kohaselt on tõend suurema tõenäosusega lubatav siis, kui rikkumise mõju tõendi avastamisele on minimaalne. Kuigi esmasest tõendist saadud info abil kogutud tõendi puhul on ilmselge, et esmane tõend ise on järgneva tõendi kogumisega põhjuslikult seotud, ei too see iseenesest kaasa rikkumise mõju ülekandumist. Seega olukorras, kus menetleja ei saanudki uut kriminaalmenetlust alustades teada, et esialgne tõend on saadud õiguste rikkumisega, ei saa esmase tõendi rikkumisel olla mõju uue tõendi kogumisele. Seda seetõttu, et põhjuslik seos rikkumise ja tõendi kogumise vahel eeldab, et rikkumine oli abiks tõendi kogumisel. Kui menetleja ei teadnud derivatiivse tõendi kogumisel, et esmase tõendi kogumisel pandi toime rikkumine, ei saanud menetleja rikkumisega saadud eelist ära kasutada uue tõendi kogumiseks. Seega võib põhjuslikku seost esialgse rikkumise ja uue tõendi vahel pidada väga nõrgaks ja seega mitte mõju omavaks.

Juhuleiu osas saab põhjuslikku seost välja tuua selles kontekstis, mis tähistab teabe eesmärgistatult kogumist. Juhuleiu mõte on selles, et tegemist on muude toimingute käigus ootamatult leitud infoga ehk selle tõendi leidmist ei planeeritud ette. Seega on juhuleid selline olukord, kus eelnev tõend ei ole otseselt põhjuslikult uue tõendi kogumisega seotud. Juhuleiuga saadud uus tõend on vaid kaudselt tänu esialgsele tõendile kogutud, kuna esmase tõendi tõttu vaid jõuti n-ö kohta, kust juhuleid avastati. Seega ei ole juhuleiu puhul võimalik öelda, et kuna

see leiti ebaseadusliku toimingu käigus, siis järelikult oli rikkumise ja tõendi kogumise vahel põhjuslik seos. Juhuleiu instituut ongi loodud selleks, et võimaldada õiguspäraselt koguda ka selliseid tõendeid, mille leidmist ette ei planeeritud, kuid mis toimingute käigus siiski välja tulid. Kui eeldada, et juhuleid peaks olema samuti lubamatu, kuna esmase tõendi abil jõuti kohta, kust juhuleid avastati, välistaks see reegel igasuguse juhuleiu elemendi. Seetõttu on juhuleid oma olemuselt sarnane põhjusliku seose erandiga, võimaldades lubatavaks pidada tõendit, mille kogumisel eelneva tõendi rikkumine olulist mõju ei omanud. Kogu eelnev analüüs näitab, et selles kohtuasjas on Riigikohtu seisukohas näha otseselt doktriini elemendi ja erandi kasutamist.

Kohtumääruses 1-24-4770/14 alustati A suhtes kriminaalmenetlust KarS § 195 lg 2 p 2 (dopingukuritegu) tunnustel 28.11.2022. 21.12.2022 andis Tartu Maakohus kaheks kuuks loa kuulata ja vaadata salaja pealt A kasutuses olevate telefoninumbrite kaudu edastatavat teavet, vestlusi ja e-posti aadresside ning arvutisüsteemide kaudu edastatavaid sõnumeid ja muud teavet. Samuti lubati varjatult siseneda tema kabinetti ja muudesse tema kasutuses olevatesse ruumidesse, sõidukitesse ja arvutisüsteemidesse. Luba andes tugines maakohus muuhulgas sideettevõtjalt kogutud andmetele, kaastööteadetele ja partnerasutuse edastatud teadetele. Jälitustoimingute tegemise tähtaega pikendati 2023. aasta veebruaris, mis ajaks oli lisandunud kahtlus, et A võib olla toime pannud KarS § 143 lg-s 1 (suguühtele või muule sugulise iseloomuga teole sundimine) sätestatud kuriteo. 21.06.2023 anti A suhtes täiendav luba jälitustoimingute ajaks, mil plaaniti A-d menetlusest teavitada ning ülekuulamisi ja läbiotsimisi läbi viia. Loa põhjendustes märgiti, et esineb kahtlus KarS § 316 lg 1 (tõendi kõrvaldamine ja kunstlik loomine) kuriteo toimepanemiseks sel perioodil. Kaitsja esitas kaebuse ringkonnakohtule jälituslubade õigusvastaseks tunnistamiseks ja toimingutega kogutud seni tutvustamata andmete tutvustamiseks.¹¹⁵

Tartu Ringkonnakohus jättis jälitusload muutmata, leides, et maakohus küll ei oleks tohtinud tugineda sideettevõtjalt saadud andmetele, kuid samas ei olnud neil sellist kaalu, et kõrvalejätmine tingiks lubade õigusvastasuse. Ringkonnakohtu hinnangul olid jälituslubades olemas nõuetekohased põhjendused ning ainuüksi asjaolu, et dopingukuriteo osas menetlus hiljem lõpetati, ei tähenda, et jälituslubade taotlemise ajal põhjendatud kuriteokahtlust ei olnud. Riigikohus hindas jälituslubade õiguspärasust olukorras, kus jälituslubade taotlemisel ja andmisel on tuginetud ebaseaduslikult kogutud sideandmetele. Kolleegium otsustas, et kuna

¹¹⁵ RKKKm 1-24-4770, p-d 1-6.

sideandmetele tugineti lubade andmisel vähe ning peamine rõhk oli teistel tõenditel, ei toonud lubamatu sideandmete kasutamine kaasa jälituslubade õigusvastasust. Samas selgitas kohus, et üldjuhul olukorras, kui konkreetne jälitustoimingu aluseks olnud teave on saadud õigusvastaselt, ei tähenda see automaatselt, et sellele teabele rajatud jälitustoiminguks antud luba on õigusvastane.¹¹⁶

Lahend käsitleb olukorda, milles mürgipuu vilja doktriin võiks kohalduda. Otsesõnu ei ole kohus küll derivatiivse tõendi ja selle lubatavuseni jõudnud. Siiski asjaolu, et kolleegium selgitas ebaseaduslikult kogutud tõendist pärineva info alusel antud jälitusloa õiguspärasuse tingimusi, mõjutab oma olemuselt ka teisest tõendit ehk sellise loa alusel tehtud jälitustoimingu kogutud tõendeid. Selle RK seisukoha järgi on põhimõtteliselt võimalik, et ebaseaduslikult kogutud tõendist tuleneva info alusel sooritatud jälitustoimingutega kogutud tõendid ei ole lubamatud. See seisukoht on vastupidine mürgipuu vilja doktriini olemusele, mille kohaselt peaks üldreeglina olema lubamatust tõendist saadud info abil kogutud tõendid samuti lubamatud ja viitab võimalikule doktriini erandi kohaldumisele.

Selles otsuses on näha Ameerika Ühendriikides kehtivate erandite põhijooni, mille kohaselt ei ole lubamatu selline tõend, mida oleks olnud võimalik koguda ka ebaseaduslikku infot kasutamata või millise teisese tõendi kogumine oleks olnud võimalik sõltumatu allika abiga. Seetõttu on otsuses määrav roll asjaolul, et jälitusloa taotlemisel tugineti lisaks ebaseaduslikule tõendile seaduslikele tõenditele. Sõltumatu allikana selles kontekstis tulekski käsitleda neid tõendeid, millele jälitustoimingu loa andmine peamiselt tugines. Lisaks on selles seisukohas näha esialgse tõendi rikkumise ja uue tõendi vahelise põhjusliku seose hindamise elementi. See paistab välja kohtu argumendist, mille kohaselt ebaseaduslikult kogutud sideandmed ei olnud jälitustoimingu loa taotlemisel määrava tähtsusega. Seega on selle otsuse seisukohtades sarnaselt eelnevalt kirjeldatud otsustega näha doktriini elementide ja erandite jooni.

Analüüsi kokku võttes on Riigikohtu senisest praktikast näha, et mürgipuu vilja doktriini ei kasutata kunagi otsesõnu ega viidata seejuures otseselt tõendite ahelale. Üheski lahendis ei ole selgelt öeldud, et hinnatakse just teisese tõendi lubatavust. Kaitsjad on mitmel korral proovinud Riigikohtule esitada mürgipuu vilja doktriini argumente, väites näiteks, et teabehanke kokkuvõttele tuginenud jälitustoimingu luba muutub teabehanke kokkuvõtte lubamatuse korral

¹¹⁶ *Ibid.*, p-d 19 ja 21.

samuti lubamatuks.¹¹⁷ Sarnast argumenti on kasutatud ebaseaduslikele sideandmetele tuginevate järelduslubade kohta.¹¹⁸ Samuti on kaitsjad esitanud argumendi, et tunnistajate ütlusteni jõuti vaid ebaseaduslikult kogutud sideandmete abiga, mistõttu ei ole need ütlused lubatavad.¹¹⁹ Siiski pole Riigikohus nende argumentidega doktriini üldpõhimõtte rakendamiseks eriti aktiivselt kaasa läinud. Pigem on praktika üsna ühetaoline, keskendudes põhilistele välja töötatud tõendite lubatavuse reeglitele. Sellist seisukohta on väljendatud ka õiguskirjanduses, kus on leitud, et Riigikohus ei ole siiani mürgipuu vilja doktriini kohaldumist jaatanud.¹²⁰

Siiski on uuemates lahendites näha doktriini elementide ja erandite kasutamist. Nende kohtuasjade põhjal on võimalik järeldada, et Riigikohus on loonud praktika, mille täiendamisel on võimalik näha terviklikku lähenemist, käsitledes doktriini põhjusliku seose elemendi sarnaseid argumente olulise osana tõendi lubatavuse hindamisel. Samuti on nende lahendite seisukohtade koos hindamisel võimalik teha järeldus, et kaalutlusotsusena kasutab Riigikohus ka doktriini üldpõhimõtte elemente. Kõige levinum doktriini element on põhjusliku seose tuvastamine esmase tõendi rikkumise ja uue tõendi kogumise vahel. Samas on seisukohti, millest nähtub doktriini üldpõhimõtte ja teiste erandite kohaldumine. Kahel korral on Riigikohus otsesõnu välja öelnud, et on olemas võimalus, mille kohaselt toob tõendi lubamatus endaga kaasa sellest saadud info abil kogutud teise tõendi lubamatuse.¹²¹ Samas on nendes lahendites võetud seisukoht, et tegemist ei ole üldkehtiva reeglga. See viitab sellele, et Riigikohtu praktika järgi võib kohalduda doktriini üldpõhimõtte, kuid selle suhtes kehtivad erandid. Seetõttu on doktriini rakendamine kaasuspõhine ja eeldab nii doktriini kui ka selle erandite analüüsimist. Üldistavalt võttes on aga näha, et uuemas praktikas on hakanud välja paistma omavahel osaliselt sarnanevaid mürgipuu vilja doktriinile viitavaid seisukohti, kuid päris ühtset lähenemist doktriini kasutamise osas tõendite lubatavuse hindamisel veel olemas ei ole.

Kuigi tegemist ei ole Riigikohtu lahendiga, pean vajalikuks veel enne ettepanekute tegemist välja tuua analüüsi ajavahemikku jääva Tartu Ringkonnakohtu otsuse numbriga 1-19-6293.¹²²

¹¹⁷ RKKKm 1-17-7077/14, p 35.

¹¹⁸ RKKKm 1-24-4770, p 13.

¹¹⁹ RKKKo 1-21-1421/182, p 44.

¹²⁰ Grauberg, T., Nääs, O. Paneeldiskussioon teemal „Teabehange ja järeldus kriminaalmenetluses“ – Juridica 2024/9-10, lk 681; RKKKo 1-17-7077, p 60.

¹²¹ RKKKo 1-21-1421, p 94; RKKKo 1-21-5115, p 45.

¹²² TrtRnKo 1-19-6293, 28.09.2021.

Selles lahendis on ringkonnakohus põgusalt käsitlenud doktriini, mistõttu on lahend abiks töös ettepanekute tegemisel. Kuna tegemist on ainsa ringkonnakohtu lahendiga, kus on doktriini põhimõtteid käsitletud pikemalt kui vaid Riigikohtu lahendile 1-17-7077 viidates, ei ole selle pinnalt võimalik teha analüüsis järeldusi. Seetõttu on lahend eraldiseisvalt ringkonnakohtu põhjenduste väljatoomiseks alles analüüsi lõppu lisatud.

Kohtuasjas 1-19-6293 anti V.S kohtu alla KarS § 300¹ lg 2 süüdistuses. Süüdistuse kohaselt rikkus V.S toimingupiirangut, kui osales Tartu Linnavalitsuse istungitel, kus võttis vastu endaga seotud isikuid mõjutavaid otsuseid ja osales nende isikutega seotud toimingutel. Selles kohtuasjas oli peamine derivatiivsete tõendite lubatavust puudutav küsimus selles, kas ebaseaduslikud sideandmed põhjustavad nendest saadud info abil kogutud järgneva tõendi lubatavuse. Maakohus eraldi sideandmete osas hinnangut ei andnud. Kaitsjad tõid apellatsioonis välja, et kuna sideandmed on lubamatu tõend, tuleks lubamatuks pidada ka sideandmete põhjal antud jälitustoimingu lubade alusel kogutud tõendeid.¹²³

Ringkonnakohus selgitas küsimust hinnates, et sideandmete lubamatus ei tähenda automaatselt edasiste menetlustoimingute ebaseaduslikkust. Selles osas on kohus selgitanud, et mõnel juhul on ebaseaduslikult hangitud teavet lubatud kasutada tõendina ning selle lubatavuse väljaselgitamiseks tuleb hinnata rikkumise raskust ja iseloomu. Samad põhimõtted peaksid kehtima ka juhul, kui ebaseaduslikku algteavet kasutatakse uue tõendi kogumiseks. Ringkonnakohtu hinnangul ei oleks loogiline, et vaid algse teabe ebaseaduslikkus muudab kõik hiljem muidu korrektelt kogutud tõendid kasutamatuks. Ebaseaduslikult hangitud teabe alusel kogutud uue tõendi lubatavuse hindamisel peab kohtu hinnangul samuti kaaluma rikkumise raskust ja iseloomu. Eelkõige tuleks hinnata, kas seaduse vastu on eksitud raskelt või korduvalt ja tahtlikult. Raske rikkumise kriteeriumi lävendit on ringkonnakohus pidanud üsna kõrgeks, sisustades seda eelkõige KrMS § 64 lg-s 1 nimetatud alusega.¹²⁴

Samuti on ringkonnakohus selgitanud, et jälitustoiminguga kogutud tõendite erisäte KrMS § 126¹ lg-s 4 kehtib vaid jälitustoiminguga seotud menetlusele, mitte sellele eelnevale menetlusele. Seetõttu, kui jälitustoimingu aluseks olnud eelnev teave on lubamatu, tuleb hinnata jälitustoimingutega kogutud tõendite lubatavuse hindamisel samuti rikkumise laadi ja ulatust, mitte jälitusmenetlust automaatselt lubamatuks tunnistada.¹²⁵ Seega on

¹²³ *Ibid.*, p-d 1-53, 56.

¹²⁴ *Ibid.*, p-d 110-111-

¹²⁵ *Ibid.*, p-d 113-115.

ringkonnakohus võtnud seisukoha, mille järgi ebaseadusliku teabe abil saadud tõendi lubatavuse hindamisel tuleks kasutada tavapäraseid tõendite lubatavuse hindamise kriteeriume. Ehk ringkonnakohus on selles lahendis kasutanud mürgipuu vilja doktriini ja selle erandeid, täpsustades derivatiivse tõendi lubatavuse hindamiskriteeriume esmase tõendi lubatavuse regulatsiooni põhjal.

2.3. Ettepanekud

Kuna Riigikohtu praktika analüüsi järel jõudsin arusaamale, et Riigikohus ei ole praktikas mürgipuu vilja doktriinile veel terviklikku käsitusviisi loonud, põhineb minu ettepanek sellel, kas ja kuidas võiks mürgipuu vilja doktriini Eesti kriminaalmenetluses kasutada ning selle kasutamist täpsustada. Lühidalt kokkuvõttes leian, et mürgipuu vilja doktriin loob tõendite lubatavuse küsimuses rohkem selgust ning võimaldab reaalselt tagajärge omaval viisil isikutele kriminaalmenetlusõigust rikkudes tekitatud kahju heastada. Doktriini selgemat kasutamist Eesti õigussüsteemis pean eelkõige vajalikuks seetõttu, et enamikel juhtudel ei ole tõendite kogumine kriminaalmenetluses üksiktõendi põhine. See tähendab, et tõendid mõjutavad kogumisel üksteist ning moodustavad ahelaid, kuna ühe tõendi leidmine võib viia järgmiseni ja see omakorda järgmiseni. Seetõttu on tõendite lubatavus vähemalt osaliselt omavahel seotud. Samas olen arvamusel, et mürgipuu vilja doktriini kasutamisel peaks olema ettevaatlik ning panema paika selged piirid, kui kaugemale selle põhimõtte rakendamisega minna, et õigussüsteem ei laguneks ja ühiskonnal säiliks usk ning usaldus kuritegevuse vastu võitlemise tõhususse.

Senisest praktikast nähtuvad jooned on suures pildis sarnased Ameerika Ühendriikide praktikaga. Minu hinnangul võiksidki need põhiprintsiibid kehtida ka Eesti kriminaalmenetluses. On igati loogiline ja mõistetav, et lubamatuks tunnistatakse tõendid, mis on kogutud lubamatute tõendite abil. Mürgipuu vilja doktriini teooriat kirjeldavas peatükis tõin muuhulgas välja selle, et Ameerika Ühendriikides on loodud erandid, millistel juhtudel mürgipuu vilja doktriin ei kohaldu. Mõistlikud on minu hinnangul Ülemkohtu praktikas loodud peamised erandeid tekitavad kriteeriumid ehk vajadus tuvastada, kui tugev on põhjuslik seos rikkumise ja uue kogutud tõendi vahel ning võimalus, et uus tõend koguti sõltumatu allika abil. Nendest kahest täiendavaid erandeid Eesti kriminaalmenetlusse looma ei peaks. Nende erandite sisustamisel oleks kindlasti tarvis luua kohtupraktikat, mis määratleks täpsustavalt, milline põhjuslik seos on nõrk, milline tugev ja kuidas seda hinnata ning mis on sõltumatu allikas ja millal on uue tõendi kogumisel kasutatud sõltumatut allikat. Selle praktika loomisel

võiks Riigikohus eeskuju võtta Ameerika Ühendriikide kohtupraktikast, kuid kohandada seda Eestile sobivamaks.

Lisaks võiks mürgipuu vilja doktriini rakendamisel arvestada sarnaselt eelnevalt välja toodud Tartu Ringkonnakohtu seisukohaga tavapäraseid tõendite lubatavuse reegleid. See tähendab, et igal juhul tuleks eraldi kontrollida, kas mürgipuu vilja doktriini olukorra loonud lubamatu tõendi kasutamine oli oluline tõendite kogumise korra rikkumine. Selleks on Riigikohus loonud piisavalt praktikat ja suuniseid, mille alusel järeldusi teha. Eelkõige on tõendite lubatavuse tavapäraste juhiste järgimine oluline jälitustoimingutest tuleneva info abil kogutud tõendite osas, sest jälitustoimingute puhul kehtib ainsana esmaste tõendite absoluutne lubamatuse tunnistamise reegel. Minu hinnangul ei peaks sama karm esmase tõendi automaatse lubamatuse reeglistik kehtima derivatiivsetele tõenditele. Seda just seetõttu, et derivatiivsete tõendite puhul ei ole rikkumist otseselt teisese tõendi kogumisel toime pandud, vaid rikkumine mõjutab esmasest tõendist saadud info tõttu ka teisest. Seega ei tohiks automaatselt otsustada, et kui mingisugune rikkumine esialgse tõendi kogumisel toime pandi, siis peab selle tõendi abil kogutud tõend lubamatu olema. Rakendades lisaks tavapäraseid tõendite lubatavuse reegleid on võimalik tagada ühelt poolt põhiõiguste kaitse ning teiselt poolt kriminaalmenetluse huvide kaitse.

Eelnevat arvesse võttes, seisneb minu ettepanek selles, et Riigikohus võiks luua sarnaselt Ameerika Ühendriikidele testi, mille alusel hinnata, kas mürgipuu vilja doktriin kohaldub. Ameerika Ühendriikide kohtuotsusest kirjeldasin eelnevalt kaheastmelist testi, millele sai esitada kolmanda täpsustava küsimuse (v.t täpsemalt alapeatükk 1.2.). Eesti kohtupraktikas näeksin pigem võimalust, et see test oleks vähemalt kolmeastmeline, kuid võiks sisaldada kaht lisaküsimust, mis arvestaks tõendite lubatavuse üldregulatsiooniga. See test võiks koosneda järgnevatest küsimustest:

1. Kas algne tõend, mille abil saadi uus tõend, on lubamatu?

Selle küsimuse lahendamiseks tuleks hinnata tavapärast tõendi lubatavuse regulatsiooni ning järgida juba olemasolevaid Riigikohtu ja kriminaalmenetluse seadustiku juhiseid. Üldreeglina on tarvis hinnata tõendi kogumise korra olulist rikkumist, sh rikutud normi eesmärki ja asjaolu, kas tõend oleks saadud normi rikkumata.¹²⁶ Täiendavalt on

¹²⁶ RKKKo 1-20-1208, p 32.

Riigikohus loonud praktika kaalumisevõimaluseta tõendi lubamatuks tunnistamiseks.¹²⁷ Nende reeglite alusel on üsna lihtsalt võimalik esmase tõendi lubatavust hinnata. Praktikast taandub esmase tõendi lubatavuse küsimus reeglina aga kaasuspõhisele hindamisele ning seetõttu jääb mõnes küsimuses selge suunis arusaamatuks.¹²⁸ Siiski on senine praktika üldiselt olnud piisav, et esmase tõendi lubatavust tuvastada.

2. Kas derivatiivne tõend on saadud algse tõendi abil?

Selle küsimuse hindamisel on samuti võimalik osaliselt kasutada juba olemasolevat Riigikohtu praktikat. Tõendite lubatavuse üldregulatsioonis küsib kohus lubatavuse hindamisel muuhulgas seda, kas tõend oleks võimalik olnud saada rikkumiseta. See küsimus oleks oma olemuselt väga sarnane üldregulatsiooniga, kuid veidi spetsiifilisem. Sarnasust põhjustab see, et lubatavuse hindamisel arvestatakse erinevate tegevustega, mida tõendi kogumisel tehti, et tuvastada tõendi kogumise võimalikkus rikkumiseta. Spetsiifilisust lisab küsimus, et neid tegevusi tuleb hinnata sellest vaatepunktist, kas ja kuidas üks tõend teise kogumist mõjutab. Selle küsimuse all oleks oluline välja tuua asjaolud, mis mõjutasid derivatiivse tõendi kogumist ja põhjendada, kas need asjaolud on seotud esmasest tõendist saadud infoga või mitte.

3. Kas põhjuslik seos algse rikkumise ja uue tõendi vahel on piisavalt tugev, et rikkumine kandub edasi uue tõendi kogumisse?

Selle küsimuse lahendamine nõuaks tõenäoliselt kõige rohkem uue kohtupraktika loomist, et sisustada, milline on piisavalt tugev rikkumine ja mil määral peaks see rikkumine uue tõendi kogumist mõjutama. Hindamisel võiks arvestada näiteks, kas algsest rikkumisest teadis menetleja juba uut tõendit kogudes või selgus esmase tõendi lubamatus alles hiljem. Juhul, kui esmase tõendi lubamatus selgus hiljem, tuleks seost pidada minimaalseks ja leida, et algne rikkumine ei põhjusta uue tõendi lubamatust. Samas näiteks juhul, kui menetleja teadlikult algse tõendi kogumisel seadusvastaselt käitus ning seejärel uue tõendi kogumisel esmasest rikkumisest abi sai, tuleks pidada seost tugevaks ja tõendit lubamatuks.

Täiendavalt võiks kontrollida:

¹²⁷ Vt nt RKKKo 1-20-1208, p 32; RKKKo 1-16-6179/111, p 58; RKÜKo 1-17-2359, p 48.

¹²⁸ Vt selle kriitika osas täpsemalt Sillaots, lk 769-770.

4. Kas tõend oleks saadud ka sõltumatust allikast?

See tingimus on mõnes mõttes olemas juba praeguses tõendite lubatavuse üldregulatsioonis, kuna Riigikohus on selgitanud, et tõendi lubatavuse hindamise juures tuleb arvestada muuhulgas sellega, kas tõend oleks saadud ka rikkumiseta. Siiski pole praeguses praktikas olemasolev kriteerium päris sama sõltumatu allika erandiga. Sõltumatu allika erandi olukorras on üks tõend kogutud kahel viisil, millest üks oli seaduslik ja teine ebaseaduslik. Täpsustamaks sõltumatu allika olemust ja seotust uue tõendiga Eesti kohtupraktikas, võiks eeskuju võtta Ameerika Ühendriikide kohtupraktikast.

Sealses praktikas on viis kriteeriumit, mille abil sõltumatust allikast tõendi kogumist sisustada ning mida võiks ka Eestis rakendada. Esialgu peaks hindama sõltumatu allika olemasolu ning selle seost uue tõendi kogumisega. Seejärel kontrollitakse, et tõendi kogumisel ei oleks kasutatud ühtegi ebaseaduslikust tõendist tulenevat teadmist. Kui tuvastatakse, et tõendi kogumisel tugineti nii seaduslikule kui ka ebaseaduslikule infole, tuleb kaaluda, kummal infol oli olulisem roll tõendi kogumisel. Erandi kohaldamiseks peab tõendi kogumine olema suuremal määral tuginenud seaduslikule infole. Viimaks on oluline, et uurimine ei oleks olnud ebaseaduslikust informatsioonist mõjutatud ning politsei tegevus sõltumatu allika abil tõendit kogudes ei rikkunud kellegi õigusi. Need kriteeriumid peaksid võimaldama ka Eestis hinnata sõltumatu allika olemasolu ja mõju uuele tõendile.

5. Kas rikkumise raskus kaalub üles avaliku huvi?

Siiani on Riigikohus tõendi lubatavuse hindamisel loonud tingimuse, mille kohaselt menetlusõiguslike sätete rikkumise tuvastamine ei tähenda alati tõendi lubamatust. Menetlusõigust rikkunud tõendi lubatavuse kaalumisel arvestatakse ühelt poolt rikkumise olulisust ja teiselt poolt menetletava kuriteo raskust ning avalikku menetlushuvi.¹²⁹ Samuti on kolleegium selgitanud, et rikkumise hindamisel tuleb arvestada, et süüdistatava õiguste tagamisele vastukaaluks on riigil kohustus kuritegusid avastada ja uurida ning seeläbi kaitsta kannatanute õigusi ja avalikke

¹²⁹ RKKKo 3-1-1-31-11, p 15.

huve.¹³⁰ Seega võib Riigikohtu seisukohtade põhjal olla olukordi, mil avalikkuse ja kannatanute huvid on süüdistatava õiguste rikkumisega võrreldes olulisemad.

Oluline on siinkohal märkida, et avalik huvi on paratamatult teatud kuritegude puhul (nt tapmine, mõrv, korruptsioonikuriteod, alaealiste vastased seksuaalkuriteod vms) suurem, kuna mõned valdkonnad puudutavad ühiskonda laiemalt või nõrgemaid osalisi ühiskonnast. See ei peaks aga kindlasti tähendama, et selliste kuritegude puhul on seetõttu õigustatud suuremal määral kahtlustatava igasuguste põhiõiguste rikkumine. Pean seda küsimust vajalikuks tõendi lubatavuse hindamisel seetõttu, et mõnel juhul võib riigivõim isiku süü tõendamise nimel ületada piire olukordades, kus kuritegu pole isegi niivõrd intensiivne. Näiteks ei ole minu hinnangul sama põhjendatud igal juhul jälitustoiminguid läbi viia vägivallakuritegudes kui narkootiliste ainetega seotud kuritegudes. Vägivallakuriteod on üldiselt lihtsamalt lahendatavad, sest nendest jääb maha rohkem jälgi. Samas ei kehti ka see põhimõte igal juhul, sest näiteks lähisuhtevägivald on kindlasti varjatud.

Seetõttu pean põhjendatuks, et sõltuvalt kuriteost hinnatakse tõendi lubatavuse hindamisel ka avalikku huvi selle kuriteo lahendamise osas. Siiski on sellel hindamiskriteeriumil vaja täiendavaid piire, millised kahtlustatava õigused peaksid olema igal juhul täielikult tagatud ning milliste õiguste rikkumisel on lubatud rohkem kaaluda kuriteo olemust ja avalikku huvi selle lahendamisel. Kuna kuritegevus üldiselt on ühiskondlikult taunitav tegevus, ei oleks õiglane, et mõni raske kuritegu võib jääda lõpliku lahenduseta, kuna menetlust läbi viies rikuti vähemolulisi menetluslikke õigusi. Riigikohus on juba praktikas välja kujundanud õigused, mille puhul on esmane tõend kaalumisvõimaluseta lubamatu.¹³¹ See võiks olla esmane lähtepunkt hindamaks, milliste õiguste rikkumisel võib avaliku huvi olulisus rikkumise raskuse hindamisel määravaks osutada. Täpsemad piirid õiguste rikkumise ja avaliku huvi vahelise tasakaalu leidmiseks tuleks paika panna ühiskondliku diskussiooni käigus, sest kriminaalmenetlus mõjutab ühiskonda laiemalt ning seetõttu ei peaks sellised otsused kujunema vaid seadusandliku või kohtuvõimu tegevusel.

¹³⁰ RKKKo 1-16-6179/111, p 65.

¹³¹ RKKKo 1-20-1208, p 32.

Täiendavalt, võttes arvesse 2018. aastal kirjutatud magistritööd mürgipuu vilja doktriini teemal, olen nõus sealse ettepanekuga, mille kohaselt võiks mürgipuu vilja doktriini põhimõtted kirjutada õigusnormina kriminaalmenetluse seadustikku. Normis oleks oluline välja tuua doktriini peamised elemendid, kuid mitte liiga piiravalt, ning olulisemad erandid, mis doktriini üldpõhimõtte välistavad. Seejärel saab juba kohtupraktikas täpsustada normi tõlgendusviise. Samas oleks alustuseks piisav seegi, kui doktriin leiaks selgemat kasutust Riigikohtu praktikas. Kuivõrd peamised tõendite lubatavuse reeglid Eesti kriminaalmenetluses on kujundatud just kohtupraktikas, oleks võimalik seda praktikat edasi arendada ning selgemalt täiendada mürgipuu vilja doktriiniga. Siiski, kuna Eesti õigussüsteem ei ole tegelikult üles ehitatud sellele, et peamised seaduslikud regulatsioonid tulevad kohtupraktikast, nagu on see ülesehitus *common law* õigussüsteemis, oleks lõpuks vajalik ka normi lisamine seadusesse.

Lühidalt kokkuvõttes leian, et mürgipuu vilja doktriin võiks selgemalt Eesti kriminaalmenetluses kasutusel olla. Analüüsi järelalusena leidsin, et praegune kohtupraktika kasutab doktriini ja selle erandeid ettevaatlikult. Seetõttu tegin ettepaneku, et esialgu võiks põhimõtte kasutamist täpsustada kohtupraktikas. Samas olen arvamisel, et doktriini käsitleva üldise normi võiks lisada kriminaalmenetluse seadustikku. Kindlasti nõuaks mürgipuu vilja doktriini kasutusele võtmine täiendava kohtupraktika loomist, kuid vaadates juba praegustes lahendites poolte seisukohti, on Eesti õigusmaastik valmis doktriini tõendite lubatavuse küsimustes kasutama. Samas on oluline rõhutada, et kuna tõendite lubatavuse küsimus on kriminaalmenetluses enamasti süüküsimuse lahendamisel määrava tähtsusega, ei tohiks seadusesse kirjutatav norm olla üleliia piirav, vaid võiks piiritleda doktriini põhilised elemendid. Täpsem doktriini kasutusviis võikski selguda kohtupraktikas vastavalt konkreetse kaasuse asjaoludele ehk osaliselt olla kaalutusotsus. Samas vajab kaalutusotsus kriteeriume, mille alusel kaalutleda tõendi lubatavust või lubamatust, mistõttu ongi vajalikud Riigikohtu täiendavad suunised doktriini rakendamiseks.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada, kas ja kuidas Riigikohus praktikas mürgipuu vilja doktriini sisulisi põhimõtteid tõendite lubatavuse hindamisel kasutab. Samuti oli eesmärk teada saada, kas Eesti kohtupraktikas on välja kujunenud ühtne ja järjepidev arusaam derivatiivsete tõendite lubatavusest. Töö keskse uurimisküsimuse lahendamiseks analüüsisin 5 Riigikohtu lahendit vahemikust 01.12.2017-01.09.2025 ning vastavalt vajadusele vaatasin üle madalama astme kohtu lahendid nendes asjades. Töö tulemused võimaldavad hinnata, milline on Eesti kohtupraktika hetkeseis, millised probleemid selles valdkonnas esinevad ning millised arenguvõimalused võiksid tagada suurema õigusselguse ja põhiõiguste tõhusama kaitse.

Töö teoreetilisest osast nähtub, et tõendite lubatavus on kriminaalmenetluse üks põhilisemaid ja olulisemaid teemasid. Tõendite lubatavusest sõltub, millist teavet on kriminaalmenetluses võimalik kohtule esitada. Seega sõltub lubatavuse küsimusest ka kriminaalasja lõplik lahendus. Mandri-Euroopas, sh Eestis, lähtutakse tõendite vaba hindamise põhimõttest, mis ühest küljest võimaldab kohtunikul vabalt otsustada tõendi kaalu üle, ent mida teisest küljest piirab tõendite lubatavus, kuna kohtuotsused võivad tugineda ainult lubatavatele tõenditele. Lubatavuse reeglite loomise üks põhjendusi on maksimaalselt usaldusväärsete kohtuotsuste tagamine, mis samuti kinnitab, et kohtuotsused peavad tuginema lubatavatele tõenditele. Samas mõjutavad tõendi lubatavuse reeglid kohtumenetluse õiglust ja menetluse ausust. Eelkõige on tõendi lubatavuse reeglite eesmärk tagada ainult õigete isikute süüditunnistamine.

Tõendite väljajätmiseks on esitatud mitmeid poolt- ja vastuargumente. Lähtuvalt regulatsiooni eesmärgist, jäetakse tõendeid kõrvale selleks, et vältida ebaõiget süüditunnistamist. Lisaks on määrava tähtsusega tõendite väljajätmise üle otsustamisel ka kriminaalmenetluse võistlevuse põhimõte ning kahtlustatava põhiseaduslikud garantiid. Õiguskirjanduses väljatoodud argumentide kohaselt peaks tõendite väljajätmine tagama muuhulgas tõendi usaldusväärsust, uurimisasutuste seaduslikku tegevust ning kohtuliku kontrolli olemasolu kahtlustatava põhiõiguste rikkumise korral. Vastuargumentidena on välja toodud, et tegelikult ei jõua tõendi väljaarvamine kohtumenetluses piisavalt mõjusalt uurimisasutusteni ning mõjutab pigem prokuröri tööd. Lisaks on leitud, et tõendite väljaarvamine kahjustab ühiskonda, kui tõenäoline kurjategija saab jätkata elu vabaduses. Viimase asjana võib tõendite väljaarvamine kahjustada ka ühiskonna usku ja usaldust õigusriigi toimimisse ning kriminaalmenetluse efektiivsusesse.

Eesti õiguses on tõendite lubatavus seaduse tasandil reguleeritud kriminaalmenetluse seadustikus. Kahjuks on seadus üsna üldsõnaline ning selgeid juhiseid tõendite lubatavuse hindamiseks ei anna. Selles osas on suunised loonud Riigikohus. Tõendite lubatavuse üldregulatsiooni järgi sõltub tõendi lubatavus sellest, kas tõendi kogumise korda on oluliselt rikutud. Samuti on loodud mitmeid erinevaid lisatingimusi, mida hinnata, et tõendi lubatavuse üle otsustada. Üldine praktika näitab, et Riigikohus hindab esmase tõendi lubatavuse tingimusi, mis on ka loogiline, kuna seaduses on tõendi kogumise kriteeriumid sätestatud vaid ühe tõendi vaates.

Teoreetilises osas selgitasin mürgipuu vilja doktriini olemust, selle kujunemislugu ning kohaldamise tingimusi. Mürgipuu vilja doktriin on algupäraselt loodud Ameerika Ühendriikides, kus see võeti esmakordselt kasutusele juba 1920. aastal. Põhilised reeglid on välja kujunenud alates 1963. aastast, mil Ameerika Ühendriikide Ülemkohus põhjalikumalt doktriini kasutusele võttis. Mürgipuu vilja doktriini on peetud vajalikuks kahel põhjusel. Esiteks on doktriinil hoiatav mõju uurimisasutustele. See tähendab, et kuna uurimisasutuste töötajad näevad, et põhiõiguste rikkumisel tõendite kogumiseks on reaalsed tagajärjed, peaksid nad olema rohkem huvitatud seaduslikult tegutsema. Teine põhjus seisneb õiglase kohtumenetluse õiguse tagamises või laiemalt kahtlustatava põhiõiguste tagamises. Võttes selle lühemalt kokku, on doktriini eesmärk suunatud sellele, et riik ei saaks kasu enda õigusvastasest käitumisest isiku süüditunnistamisel ning et põhiõiguste rikkumisel oleks reaalne heidutav mõju.

Mürgipuu vilja doktriin on derivatiivsete ehk teiseste tõendite lubatavuse hindamise regulatsioon. Mürgipuu vilja doktriini keskne idee on, et õigusvastaselt saadud tõend võib muuta lubamatuks ka selle abil saadud tõendid. Ameerika Ühendriikides loodi mürgipuu vilja doktriini kasutamiseks kaheastmeline test. Esimesel astmel paikneb küsimus, kas ametiasutused jõudsid tõendini sõltumatu allika abiga. See aste lõi uudse praktika seetõttu, et ei loonud olukorda, kus ebaseaduslikult saadud tõendid muudaksid automaatselt lubamatuks ja kättesaamatuks igasuguse järgneva tõendi seetõttu, et esialgne tõend saadi rikkumise abil. Teisel astmel on küsimus, kas seos ametiasutuste ebaseadusliku tegevuse ja vaidlustatud tõendite avastamisel vahel on piisavalt tugev, et leida, et rikkumine mõjutas ka uue tõendi kogumist. Viimaks lisas kohus kontrollküsimuse, mis nägi ette vajaduse hinnata, kas derivatiivne tõend on saadud esmase lubamatu tõendi ebaseaduslikkust ära kasutades või on

selle saamiseks kasutatud piisavalt eristatavaid vahendeid, et esmase tõendi ebaseaduslikkus ei mõjuta derivatiivset tõendit.

Mürgipuu vilja doktriini ei ole samaväärselt Ameerika Ühendriikide kohtupraktikaga üle võetud Euroopa riikides. Samuti ei ole doktriin veel leidnud püsivat kohta Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Kuigi EIK on ühes lahendis kaudselt mürgipuu vilja doktriinile viidanud ja seda kasutanud, ei olnud sealne seisukoht päris täpselt mürgipuu vilja doktriini rakendav. Nimelt leidis EIK, et olukorras, kus EIÕK artikli 3 rikkumisega saadud tõendit kasutatakse teise tõendi kogumiseks, ei pruugi koheselt veel tegemist olla EIÕK artikli 6 rikkumisega. Samas lisas kohus, et ei ole välistatud, et selline tegevus toob kaasa EIÕK artikli 6 rikkumise. Lisaks selgitas EIK, et ebaseaduslikult kogutud tõendite kasutamine ei muuda kohtumenetlust ebaõiglaseks, kui sellised tõendid lõpplahendi osas erilist tähtsust ei oma. Seega on EIK mõnes mõttes mürgipuu vilja doktriini olemasolu tunnistanud ja ka viidanud, et see võib lubamatute tõendite kasutamisel kriminaalmenetluses mõjutada õiglast kohtumenetlust.

Töö kohtupraktika analüüsi osas andsin esmalt ülevaate analüüsitavatest Riigikohtu lahenditest. Selle käigus hindasin ühtlasi Riigikohtu seisukohti tõendite lubatavuse teemadel ning koostas nendest kokkuvõtte, püüdes välja tuua selgeid jooni doktriini elementide või erandite kasutamisest. Peatüki lõpus koostas täpsemad järeldused ja ettepanekud, mida Eesti kohtupraktika põhjal hetkel võimalik teha on. Selle peatüki eesmärk oli leida vastus küsimusele, kas Eesti kohtupraktikas on näha mürgipuu vilja doktriini elementide või erandite kasutamist kasvõi osaliselt ning kas seisukohtadest joonistub välja terviklik lähenemine. Viimase kaheksa aasta Riigikohtu praktika põhjal on näha, et ühtset ja selget arusaama Eesti kohtupraktikas väljakujunenud ei ole. Kuigi Riigikohus on mitmetes lahendites analüüsinud tõendite lubatavust olukordades, kus tõendi kogumise protsessis on toimunud rikkumisi ja hiljem on selle abil saadud ka uusi tõendeid, ei ole kohus kordagi otsesõnu enda seisukohti derivatiivsete tõendite lubatavuse kohta avaldanud.

Tänapäevases kohtupraktikas puudub täielikult ühtne test või kriteeriumite kogum selleks, et hinnata derivatiivsete tõendite lubatavust. Tõendite lubatavust hinnatakse reeglina ühe tõendi kontekstis, kuid see jätab kõrvale ühe olulise osa tõendite lubatavuse kriteeriumitest ehk tõendite omavahelise seotuse. Samas ei saa väita, et Riigikohus on mürgipuu vilja doktriini olemasolu täielikult eitanud. Kõigis analüüsitud viies lahendis viitab kohus kaudselt mürgipuu vilja doktriini elementidele ja eranditele ning nõustub doktriini üldpõhimõttega, et lubamatu tõendi abil saadud tõend võib samuti olla lubamatu. Samuti on kohus selgelt välja öelnud, et

kuigi selline reegel eksisteerib, ei ole see üldkehtiv. Selles pole midagi valet, sest ka Ameerika Ühendriikides on doktriini üldpõhimõttest tehtud erandeid.

Kokkuvõtvalt näitavad analüüsi tulemused, et Eesti kohtupraktikas on derivatiivsete tõendite lubatavuse põhimõtted kaudselt juba kasutust leidnud. Kohtupraktika ei kasuta küll otsesõnu derivatiivsete tõendite ega mürgipuu vilja doktriini mõistet, kuid seisukohtades nähtub sarnasusi nende põhimõtetega. Samas nähtub kohtupraktikast, et puudub järjekindel ja selge arusaam derivatiivsete tõendite lubatavuse hindamisest ning doktriini põhimõtete rakendamisest. Seetõttu on minu töö peamine järelalus, et mürgipuu vilja doktriini tervikuna praegu veel Eesti kohtupraktikas ei rakendata. Sellest tulenevalt olen teinud ettepaneku, et mürgipuu vilja doktriini võiks kohtupraktikas edaspidi rohkem rakendada.

Selleks, et doktriini rohkem rakendada, oleks Eesti õiguses põhjendatud kujundada selgem raamistik derivatiivsete tõendite lubatavuse hindamiseks. Kuigi mürgipuu vilja doktriini täpse sõnastuse ülevõtmine ei pruugi olla vajalik, võiks doktriini sisulised elemendid aidata tagada põhiõiguste tõhusamat kaitset ning suurendada kohtupraktika järjepidevust. Eelkõige oleks vajalik täpsustada, millistel tingimustel võib algse rikkumise mõju ulatuda derivatiivsete tõenditeni ning millised kaalutlused peaksid lõpliku otsuse tegemisel olema määravad. Samuti oleks vajalik täpsustada, milline põhjuslik seos peab rikkumise ja derivatiivse tõendi vahel esinema ning millal võib seda pidada piisavalt nõrgaks, et tõend jääks lubatavaks. Magistritöö ettepanekute alapeatükis tegin ettepaneku, et Riigikohus võiks praktikas luua testi, mille alusel hinnata mürgipuu vilja doktriini rakendumist. Minu ettepaneku kohaselt võiks test olla peamiselt kolmeosaline ning vastata järgnevatele küsimustele:

1. Kas algne tõend, mille abil saadi uus tõend, on lubamatu?
2. Kas derivatiivne tõend on saadud algse tõendi abil?
3. Kas põhjuslik seos algse rikkumise ja uue tõendi vahel on piisavalt tugev, et rikkumine kandub edasi uue tõendi kogumisse?

Lisaks põhitestile võiks lisada kaks täiendavat n-ö kontrollküsimust, mis kinnitaks üle, kas tõend peaks olema lubamatu või lubatav:

4. Kas tõend oleks saadud ka sõltumatust allikast?
5. Kas rikkumise raskus kaalub üles avaliku huvi?

Sellise testi loomisel ja sisustamisel võiks Riigikohtu praktika olla piisavalt ühtne ja selge, et võimaldaks mõista, kuidas käituda derivatiivsete tõenditega ning millisel juhul on need lubatavad või lubamatud.

Töö panus õigusteadusesse seisneb selles, et tegemist on esimese Riigikohtu praktika ülevaatega derivatiivsete tõendite lubatavuse küsimuses ning see juhib tähelepanu kohtupraktika probleemkohtadele nimetatud valdkonnas. Töö tulemused näitavad, et Eesti kohtupraktikas ei ole veel välja kujunenud päris selget lähenemist mürgipuu vilja doktriini kasutamisel. Riigikohtu praktika analüüs viitab vajadusele selgemate põhimõtete ja juhiste järele derivatiivsete tõendite valdkonnas.

Kokkuvõtvalt on magistritöös välja toodud, et kuigi Eesti kohtupraktikas on tõendite lubatavuse küsimustes mitmekülgset praktikat loodud, puudub derivatiivsete tõendite lubatavuse osas ühtne ja selgelt sõnastatud lähenemine. Selline puudujääk võib mõjutada õigusselgust, menetluses ausust ja tõhusust. Töö tulemused viitavad vajadusele selgemate ja täpsemate juhiste kujundamiseks, mis tagaksid ühtsema praktika teiseste tõendite lubatavuse küsimuses ning seeläbi ka tõhusama põhiõiguste kaitse. Mürgipuu vilja doktriini sisuline rakendamine, nii seadusandlikul kui ka kohtupraktika tasandil, võiks olla üks võimalik lahendus, mis aitaks puudujääki parandada ning ühtlustada tõendite lubatavuse küsimusi, tagades seejuures õiguste rikkumiste tõhusamaid heastamismeetmeid ning kriminaalmenetluse seaduslikkust.

THE APPLICATION OF THE FRUIT OF THE POISONOUS TREE DOCTRINE IN ESTONIAN SUPREME COURT PRACTICE: AN ANALYSIS OF COURT DECISIONS FROM 2017 TO 2025

SUMMARY

This master's thesis is about exclusionary rules, specifically about derivative evidence. Exclusionary rule regulates the admissibility of evidence in court proceedings, and this thesis focuses on criminal proceedings. The primary justification for the rules governing the exclusion of evidence, is to ensure the fairness of criminal proceedings and to safeguard the fundamental rights of the suspect. The exclusionary rules can broadly be divided into two parts: the admissibility of primary evidence and the admissibility of derivative evidence. The Estonian criminal law mainly concentrates on the primary evidence. However, in recent years, the issue of the admissibility of derivative evidence has also arisen in case law.

Therefore, the aim of this master's thesis is to analyse whether and how the Supreme Court of Estonia applies the substantive principles of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine in practice when assessing the admissibility of evidence. In addition, the aim is to analyse whether a uniform and consistent understanding of the admissibility of derivative evidence has emerged in Estonian Supreme Court case law. To achieve this objective, I formulated the central research question of this study as follows: what characteristics of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine can be found in the case law of the Estonian Supreme Court, and do these characteristics form a coherent approach. Based on the negative answer to the main question, I proposed whether and in what form the doctrine could be applied in Estonian criminal proceedings.

To achieve my aim and answer the research question, I first explained the theoretical basis and framework of the exclusionary rule. The admissibility of evidence is one of the most fundamental issues in criminal proceedings. Since the admissibility of evidence determines what information can be presented to the court during criminal proceedings, the final outcome of a criminal case also depends on the question of admissibility. In Estonia, the principle of free evaluation of evidence is applied, which, on the one hand, allows the judge to freely assess the weight of evidence, but on the other hand is limited by the admissibility of evidence, as court decisions may be based only on admissible evidence. As one of the justifications for

establishing rules of admissibility is to ensure court judgements of the highest possible reliability, it also confirms that court judgments must be based on admissible evidence.

When it comes to derivative evidence, it is firstly important to define what it is. Derivative evidence is one type of evidence, that is gathered using information obtained from primary evidence. Therefore, the collection of derivative evidence depends on the primary evidence. Since the collection of derivative evidence relies on primary evidence, it is also important to assess the relationships between the pieces of evidence when evaluating its admissibility. One of the regulations governing the admissibility of derivative evidence is the Fruit of the Poisonous Tree doctrine. The doctrine originated in the United States, where it was first applied as early as 1920. The basic rules have evolved since 1963, when the U.S. Supreme Court adopted the doctrine more comprehensively. The doctrine has been deemed necessary for two reasons. First, the doctrine has a deterrent effect on investigative authorities. This means that since investigative agency employees see that there are real consequences for gathering evidence in violation of fundamental rights, they should be more inclined to act lawfully. The second reason lies in ensuring the right to a fair trial or, more broadly, in safeguarding the fundamental rights of the suspect.

As said, the Fruit of the Poisonous Tree doctrine is a rule governing the admissibility of derivative or secondary evidence. The main idea of the doctrine is that evidence obtained unlawfully may render inadmissible any evidence derived from it. In the United States, a two-step test was established for applying the doctrine. The first step involves determining whether the authorities obtained the evidence with the help of an independent source. This stage established a novel practice because it did not create a situation where illegally obtained evidence would automatically render any subsequent evidence inadmissible and inaccessible simply because the initial evidence was obtained through a violation. The second step involves determining whether the connection between the authorities' unlawful conduct and the discovery of the contested evidence is sufficiently strong to conclude that the violation also affected the collection of the new evidence. Finally, the court added a test question requiring an assessment of whether the derivative evidence was obtained by exploiting the unlawfulness of the initial inadmissible evidence, or whether sufficiently distinct means were used to obtain it such that the unlawfulness of the initial evidence does not affect the derivative evidence.

There are also four exceptions to the doctrine. First one is the independent source, which allows evidence obtained through an independent source to be lawfully admitted. For assessing this

exception, the United States Supreme Court has applied a five-step-test. The second exception is inevitable discovery. This exception allows the usage of evidence that could have been obtained by lawful means. Third exception is known as the good faith exception. According to this rule, it is possible to use evidence that the investigator believed was obtained lawfully. The fourth, and last exception is the one, where the court must assess the strength of the connection between the violation of rights obtaining the primary evidence and the derivative evidence. The weaker the correlation, the more likely the derivative evidence is admissible.

The Fruit of the Poisonous Tree doctrine has not been adopted in European countries to the same extent as in United States case law. Nor has the doctrine yet found a firm foothold in the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR). Although the ECtHR has indirectly referred to and applied the doctrine in one decision, the position taken there did not strictly apply the doctrine. Specifically, the ECtHR found that in a situation where evidence obtained in violation of Article 3 of the ECHR is used to gather further evidence, it does not necessarily immediately constitute a violation of Article 6 of the ECHR. At the same time, the Court added that it cannot be ruled out that such conduct may result in a violation of Article 6 of the ECHR. Furthermore, the ECtHR clarified that the use of unlawfully obtained evidence does not render the proceedings unfair if such evidence is not of particular significance to the final outcome. Thus, the ECtHR has, in a sense, acknowledged the existence of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine and indicated that the use of inadmissible evidence in criminal proceedings may affect the fairness of the trial.

In the second part of the thesis, I analysed the case law of Estonian Supreme Court throughout the years of 2017-2025. The analysis is based on five decisions which indirectly address the admissibility of derivative evidence. The aim of this chapter was to answer the question of whether the use of elements or exceptions of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine can be observed, even partially, in Estonian case law, and whether a comprehensive approach emerges from these positions. Based on the Supreme Court's practice over the past eight years, it is evident that a uniform and clear understanding has not yet been established in Estonian case law. Although the Supreme Court has analysed the admissibility of evidence in several decisions in situations where violations occurred during the evidence-gathering process and new evidence was subsequently obtained as a result, the court has never explicitly stated its position on the admissibility of derivative evidence.

In current case law, there is no single, uniform test or set of criteria for assessing the admissibility of derivative evidence. The admissibility of evidence is generally assessed in the context of a single piece of evidence, but this overlooks one crucial aspect of the criteria for admissibility: the interconnection between pieces of evidence. At the same time, it cannot be claimed that the Supreme Court has completely rejected the existence of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine. In all five analysed decisions, the court indirectly refers to elements and exceptions of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine and agrees with the doctrine's general principle that evidence obtained through inadmissible means may also be inadmissible. The court has also clearly stated that although such a rule exists, it is not universally applicable. There is nothing wrong with this, as exceptions to the general principle of the doctrine have also been made in the United States.

In summary, the results of the analysis show that the principles regarding the admissibility of derivative evidence have already been indirectly applied in Estonian case law. Although case law does not explicitly use the terms "derivative evidence" or the "Fruit of the Poisonous Tree" doctrine, the positions taken reveal similarities to these principles. At the same time, case law indicates that there is no consistent and clear understanding of how to assess the admissibility of derivative evidence or apply the principles of the doctrine. Therefore, the main conclusion of my thesis is that the Fruit of the Poisonous Tree doctrine as a whole is not yet applied in Estonian case law. Consequently, I have proposed that the Fruit of the Poisonous Tree doctrine be applied more frequently in case law in the future.

To apply this doctrine more effectively, it would be justified to establish a clearer framework for assessing the admissibility of derivative evidence. Although adopting the exact wording of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine may not be necessary, the substantive elements of the doctrine could help ensure more effective protection of fundamental rights and increase consistency in case law. It would be necessary to clarify under what conditions the effects of the original violation may extend to derivative evidence and what considerations should be decisive for the court in such a case. It would also be necessary to clarify what causal link must exist between the violation and the derivative evidence, and when this link may be considered sufficiently weak for the evidence to remain admissible. In the conclusions and recommendations section of my master's thesis, I proposed that the Supreme Court could establish a test in practice to assess the application of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine.

According to my proposal, the test could consist of three main parts and address the following questions:

1. Is the original evidence from which the new evidence was derived inadmissible?
2. Was the derivative evidence obtained through the original evidence?
3. Is the causal link between the original violation and the new evidence sufficiently strong for the violation to carry over to the new body of evidence?

In addition to the main test, two supplementary “check questions” could be added to confirm whether the evidence should be inadmissible or admissible:

4. Would the evidence also have been obtained from an independent source?
5. Does the severity of the violation outweigh the public interest?

If such a test were to be established and defined, the Supreme Court’s case law should be sufficiently consistent and clear to provide guidance on how to handle derivative evidence and in which cases it is admissible or inadmissible.

In conclusion, this master’s thesis demonstrates that, although Estonian case law has established a diverse body of practice regarding the admissibility of evidence, there is no uniform and clearly articulated approach to the admissibility of derivative evidence. Such a shortcoming may affect legal clarity, fairness, and efficiency in proceedings. The findings of this thesis point to the need for clearer and more precise guidelines that would ensure a more consistent practice regarding the admissibility of derivative evidence and, thereby, a more effective protection of fundamental rights. The substantive application of the Fruit of the Poisonous Tree doctrine, both at the legislative and judicial levels, could be one possible solution that would help address this shortcoming and harmonize issues of evidence admissibility, thereby ensuring more effective remedies for rights violations and the legality of criminal proceedings.

KASUTATUD ALLIKAD

Teaduskirjandus

1. Bain, M. J., Kelly, M. K. Fruit of the Poisonous Tree: Recent Developments as Viewed through Its Exceptions. University of Miami Law Review 1977, Vol. 31, No. 3, lk 615-650.
2. Fair Trials. Unlawful evidence in Europe's courts: principles, practice and remedies. Belgium: Fair Trials 2021. Arvutivõrgus: <https://www.fairtrials.org/app/uploads/2021/11/DREP-report.pdf> (28.04.2026).
3. Grauberg, T., Nääs, O. Paneeldiskussioon teemal „Teabehange ja jälitus kriminaalmenetluses“ – Juridica 2024/9-10, lk 671-682.
4. Gray, D. A Spectacular Non Sequitur: The Supreme Court's Contemporary Fourth Amendment Exclusionary Rule Jurisprudence. American Criminal Law Review 2012, Vol. 50, No. 1, lk 1-79.
5. Harris, D. J., O'Boyle, M., Bates, E. P., Buckley, C. M. Harris, O'Boyle and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. 5. tr. New York: Oxford University Press 2023.
6. Hirvelä, P., Heikkilä S. Right to a Fair Trial. A Practical Guide to the Article 6 Case-Law of the European Court of Human Rights. Cambridge: Intersentia Ltd 2021.
7. Jackson, J. D., Summers, S. J. The Internationalisation of Criminal Evidence. Beyond the Common Law and Civil Law Traditions. New York: Cambridge University Press 2012.
8. Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
9. Kerr, O.S. Good Faith, New Law, and the Scope of the Exclusionary Rule. The Georgetown Law Journal 2011, Vol. 99, No. 4, lk 1077-1118.
10. Kõiv, T. Lubamatute tõendite alusel saadud derivatiivsete tõendite lubatavus Eesti kriminaalmenetluses. Magistritöö. Juhendaja Anneli Soo. Tartu: Tartu Ülikool 2018. Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/d128e44c-13e0-4340-bb02-9c97a8ac872c/content> (26.04.2026).
11. Lõhmus, U. Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses. Kui loogiline on Eesti tõendamissüsteem? – Juridica 2014/9, lk 690-699.
12. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014.

13. Merin, Y. Lost between the Fruits and the Tree: In Search of a Coherent Theoretical Model for the Exclusion of Derivative Evidence. *New Criminal Law Review* 2015, Vol. 18, No. 2, lk 273-329.
14. Moran, D.A. Hanging on By a Thread: The Exclusionary Rule (Or What's Left of it) Lives for another Day. *Ohio State Journal of Criminal Law* 2011, Vol. 9, No. 1, lk 363-380.
15. Pitler, R. M. The Fruit of the Poisonous Tree Revisited and Shepardized. *California Law Review* 1968, Vol. 56, Issue 3, Art. 2, lk 579-651.
16. Roberson, C., Winters, R. *Evidence for Criminal Justice*. Durham: Carolina Academic Press 2016.
17. Sillaots, M. Tõendi lubatavus kriminaalmenetluses – *Juridica* 2023/9, lk 769-779.
18. Slobogin, C. Why Liberals Should Chuck the Exclusionary Rule. *University of Illionis Law Review* 1999, Vol. 1999, No. 2, lk 363-446.
19. Soo, A. The Right to Choose Counsel in the Pre-trial Stage of Criminal Proceedings and Consequences of its Violation, by Example of Estonian Supreme Court Decision 3-1-2-2-14 – *Juridica International* 2015/23, lk 124-132.
20. Soo, A. Potential Remedies for Violation for the Right to Counsel in Criminal Proceedings: Article 12 of the Directive 2013/48/EU (22 October 2013) and its Output in National Legislation – *European Criminal Law Review* 2016, Vol. 6 No. 3, lk 284-307.
21. Spurrier, M. Gäfgen v Germany: fruit of the poisonous tree. *European Human Rights Law Review* 2010, Issue 5, lk 513-519.
22. Yeager, D. A History of Fruit of the Poisonous Tree (1916-1942). *Howard Law Journal* 2023, Vol. 67, No. 1, lk 51-98.

Riigikohtu praktika

23. RKKKo 3-1-1-22-10, 26.05.2010.
24. RKKKo 3-1-1-31-11, 28.04.2011.
25. RKKKm 1-17-7077, 14.12.2017.
26. RKÜKo 1-17-2359, 03.03.2021.
27. RKKKo 1-16-6179/111, 18.06.2021.
28. RKKKo 1-20-5071, 01.04.2022.
29. RKKKo 1-20-1208/172, 14.06.2022.

- 30. RKKKo 1-21-1421/182, 16.06.2023.
- 31. RKKKm 1-22-7339/22, 09.02.2024.
- 32. RKKKo 1-20-3101/99, 28.06.2024.
- 33. RKKKo 1-21-5115/53, 09.12.2024.
- 34. RKKKm 1-24-4770/14, 22.05.2025.

Ringkonnakohtu praktika

- 35. TrtRnKo 1-19-6293, 28.09.2021.
- 36. TlnRnKo 1-16-9171/1992, 03.05.2023.
- 37. TrtRnKo 1-21-5115/40, 17.01.2024.
- 38. TrtRnKo 1-24-2128/196, 30.01.2026.

Maakohtu praktika

- 39. HMKo 1-17-9149, 27.06.2024.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

- 40. EIKo 10862/84, *Schenk vs. Šveits*.
- 41. EIKo 22978/05, *Gäfgen vs. Saksamaa*.
- 42. EIKo 35394/97, *Khan vs. Ühendkuningriik*.
- 43. EIKo 54810/00, *Jalloh vs. Saksamaa*.

Ameerika Ühendriikide kohtupraktika

- 44. *Silverthorne v. United States*, 251 U.S. 385 (1920).
- 45. *Kraus v. United States*, 270 F.578 (S.D.N.Y. 1921).
- 46. *Nardone v. United States*, 308 U.S. 338 (1939).
- 47. *Sutton v. United States*, 267 F.2d 271, 272 (1959).
- 48. *Costello v. United States*, 365 U.S. 265 (1961).
- 49. *Wong Sun v. United States*, 371 U.S. 471 (1963).
- 50. *Rios v. United States*, 364 U.S. 219 (1968).
- 51. *Bacall v. United States*, 443 F.2d 1050 (1971).
- 52. *Leon v. United States*, 468 U.S. 897 (1984).
- 53. *Nix v. Williams*, 467 U.S. 431 (1984).
- 54. *Herring v. United States*, 555 U.S. 135 (2009).

Õigusaktid

- 55. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 11.04.2025, 2.
- 56. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
- 57. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 09.10.2025, 7.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anett Arumaa ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Mürgipuu vilja doktriini kasutamine Riigikohtu praktikas aastatel 2017-2025 ,
tehtud kohtuotsuste näitel“
(lõputöö pealkiri)

mille juhendajad on Anneli Soo ja Laura Aiaots ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anett Arumaa

29.04.2026